224

OLD NI-JS

1999 - no. 38

Kroniek van Eibergen, Beltrum, Rekken en Zwolle

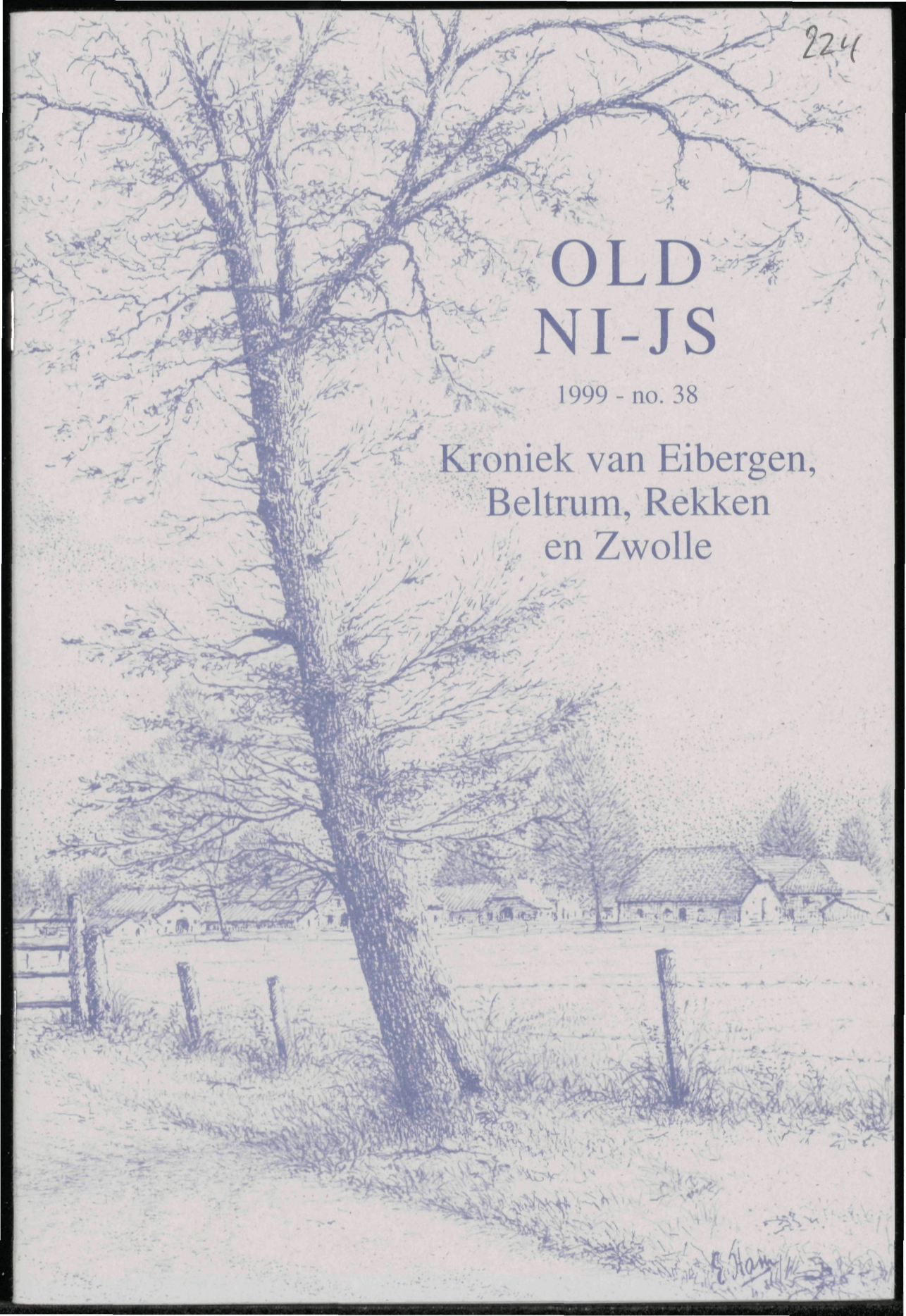

1093-224 JB-B.5 -B -4

Old Ni-js is het orgaan van de Historische Kring Eibergen.
Lidmaatschap/abonnement kost *f* 30,- per jaar.
Inwonende leden betalen *f* 5,- per jaar, maar ontvangen hiervoor geen extra nummer van Old Ni,js.

Secretariaat: Historische Kring Eibergen
Vogelenzangstraat 34
7151 VD Eibergen
Tel. 0545-473393

Bestuur Historische Kring Eibergen

E.H. Wesselink. Hondevoort 22, voorz.	7152 BA Eibergen
J. van Dijk-Sijbrandij. De Blomsgaarden 26,	7151 AM Eibergen
A. Dijkhuizen-Blankvoort. Vogelenzangstr. 34,	7151 VD Eibergen
J. Baake. Nieuwenhuizenstraat 5,	7161 VB Neede
J.H.J. Aarnink. Corn. Trooststraat 90,	7482 XG Haaksbergen
G.H. Braakman. Holterweg 13,	7157 AG Rekken
J. Busink-Te Biesebeek. Lariksweg 23,	7151 XV Eibergen
H.E. Grobbee. De Horst 7,	7141 DG Groenlo
H.G. Schepers. Grotestraat 69,	7151 BB Eibergen

Administratie:

Historische Kring Eibergen
Nieuwenhuizenstraat 5
7161 VB Neede
Tel. 0545-294001

Bank:

Rabo Eibergen
rek.nr. 31.64.48.095

Redactie: E.H. Wesselink, J. Baake, J. van Dijk-Sijbrandij en A. Dijkhuizen-Blankvoort.

Foto's: J.W.Antvelink, pag. 15, 16, 17, 19, 22, 31
J. Baake, pag. 40, 46
H.Bentsink, pag. 12, 24
G.Endeman-Grijsen, pag. 7
W.Odink, pag. 4
E.H.Wesselink, pag. 44

Geheel of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de auteur.

ISSN 1381-2548

old ni-js

Kroniek van Eibergen, Beltrum, Rekken en Zwolle

13e jaargang no. 38 **oktober 1999**

Inhoud van dit nummer:

- Bestuursmededelingen ..... blz 2
- 't Venne,
  door G. Odink (De Hölter) 5
- 't Venne
  door Wolter Odink 6
- Rectificatie foto Old Ni-js nr 37 7
- Brieven van Eibergse Landverhuizers II
  door E.H. Wesselink 8
- Oplossing Zoekplaatje nr.37 Wandelclub "Steeds Voorwaarts"
  door J. Baake 33
- Ons Zoekplaatje 34
- Een millenniumprobleem of de teloorgang van het historisch tijdsbesef
  door Bennie te Vaarwerk 35
- Beschrijving van "Die Berkel" anno 1592
  bewerking door redactie 39
- Eibergse Sagen en Legendes
  door A.A.C. Hoeks/ Wim Kemink 43
- Scheppels Mankzaod
  door E.H. Wesselink 46

Bestuursmededelingen

Terugblik. Monumentendag 11 september 1999
Het thema van dit jaar "Monumentaal Groen" paste goed in de week van de plattelandsvernieuwing van 11 - 18 september, waarin het gemeentebestuur een aantal activiteiten had gepland. Historie en toekomst konden op de monumentendag heel goed hand in hand gaan, zo bleek in de praktijk.
Aan de fietstocht onder begeleiding, door ons uitgezet, namen in de ochtenduren een twintigtal mensen deel onder leiding van het raadslid Cees van Beinum en 's middags nog een tiental onder leiding van onze penningmeester Johan Baake.
Daarnaast was er een bustocht van ± 45 km uitgezet langs diverse plekken van plattelandsontwikkeling uit het verleden en enkele plaatsen, waar vooral de Vereniging voor Agrarische Vernieuwing een aantal activiteiten presenteerde, die met plattelandsvernieuwing van doen hebben.
Aan deze bustocht namen een vijfentwintig mensen deel, de historische uitleg tijdens de rit was in handen van onze voorzitter en Johan te Raa (Elfers) uit Rekken nam de agrarische voorlichting voor zijn rekening. We kijken met veel genoegen op deze bijzondere monumentendag met uitzonderlijk mooi weer terug.

Fototentoonstelling in Museum de Scheper
7 december 1999 - 2 januari 2000
Johan Baake en Herman Schepers en enkele andere vrijwilligers zijn inmiddels bezig met het voorbereiden van een fototentoonstelling op bovengenoemde data. Omdat we gebruik kunnen maken van het museum, hoeft de expositie niet in een weekend geperst te worden, maar wordt het een ± drie weken doorlopende expositie, zoals in musea gebruikelijk. Er zijn intussen aardig wat foto's binnengekomen. Nieuwe inzendingen zijn van harte welkom.
Voor verdere bijzonderheden verwijzen we naar de publicaties t.z.t. in dag- en weekbladen.

Filmfestival: zondag 12 maart 2000
We kunnen nog geen bijzonderheden vermelden en vragen u: Voor juiste aanvangsuren van de voorstellingen en het programma verwijzen we naar publicaties in de dag- en weekbladen.

Gesproken Old Ni-js
Old Ni-js nr. 37 staat inmiddels op de band. Als men mensen kent met een visuele handicap of die anderszins moeilijk lezen, kan men deze op de mogelijkheid wijzen om kennis te nemen van de Eibergse historie door een bandje bij ons aan te vragen. Doen!!

In de studio van Radio Berkelland Eibergen, zittend v.l.n.r.: Hennie Wesselink, Jansje van Dijk, D.Dijkhuizen. Staand: opnameleider Freek ten Berge.

De Hölter

Op vrijdag 26 november zal 't zover zijn, dat de nieuwe bundel verzamelde gedichten van Gerrit Odink het licht zal zien. Er is door een werkgroep van vier mensen intensief gewerkt om deze bundel zodanig samen te stellen, dat hij een zo volledig mogelijk beeld geeft van het werk van Gerrit Odink, die schreef onder de schuilnaam "De Hölter". De werkgroep bestond uit Henk Krosenbrink uit Winterswijk, Henk Lettink uit Hoogeveen, Wolter Odink en zijn vrouw Mirjam en tenslotte Hennie Wesselink, de laatste drie uit Eibergen.
Henk Krosenbrink, jarenlang directeur van het Staring Instituut te Doetinchem, schreef vijfentwintig jaar geleden al het voorwoord voor het eerste bundeltje van Gerrit Odink :"Daor veuln ik miej allene" en verzorgde als kenner van het eerste uur van het werk van Odink ook voor deze bundel het "veurwoord".
Henk Lettink uit Hoogeveen, maar afkomstig uit Aalten, staat bekend om zijn woordkunst in het Achterhoeks (o.a. in zijn bundel gedichten en verhalen: "Gewoon en dat is gek genog").

Wolter Odink, de jongste zoon van de dichter, doorzocht, samen met Hennie Wesselink het archief van zijn vader op zoek naar nog niet eerder gepubliceerde gedichten.
Wolters echtgenote, Mirjam, zorgde voor de omslagtekening en ook de potloodtekeningen ter inleiding van de thema's in de bundel zijn van haar hand.
Hennie Wesselink in zijn hoedanigheid van voorzitter van de H.K.E. coördineerde de werkzaamheden.

Als bestuur van de H.K.E. zijn we er trots op, dat we dit werk als themanummer 1999 aan onze leden gratis kunnen toezenden. Daarnaast stellen we het op prijs, dat het Staring Instituut te Doetinchem wilde meedoen en zo wilde aangeven, dat het dichterschap van Odink verder reikt dan Eibergen. Het is een klein literair monument voor de hele Achterhoek en de Achterhoekse streektaal.
En tenslotte danken we ons gemeentebestuur, dat de uitgave heeft willen ondersteunen door aankoop van 100 exemplaren van de bundel.
De winkelprijs zal, afhankelijk van wat nog onbekende kosten, ± *f* 20,- per exemplaar bedragen.
Ter inleiding op de verschijning van de bundel plaatsen we hier naast het gedicht "'t Venne" en een impressie van Wolter Odink over de avontuurlijke, nachtelijke tochten naar 't venne, die Gerrit Odink met zijn kinderen soms maakte.

Redactie

G.Odink jr. "De Hölter", vormde in het dagelijks leven samen met zijn broers P. en E.Odink de directie van het aannemersbedrijf Odink bv te Eibergen.

't Venne

't Venne lae in 't grauw te rotten.
Van baoven lek 't in 'n damp nog vroo,
Van ondern trok 't zoegend water
't Van vuurten en van achtern too.

Dan görgelt prutjend fiene kreuntjes,
Ne kikvos kik ter oet 't nat,
Ne hane kreijt ter in de wiedte
En 't eerste lech strik alles glad.

't Benauwd, verzoerd en rottend plesken
Dampt al 't zwetend angstverdreet
Van doezend jaor hard äözerig warken
Töt träöntjes pingelt aover 't leed.

De zunne klatert aover 't water
En dreijt het laevensorgel an,
't Zwöpt, 't schettert duur de wiedten,
Den echo drukt 't lech vedan.

En 't geet vedan het starvend greujen,
De träöntjes dreugt in 't zwiegend heet,
Wee zal zich 't venne dan nog 'innern
As door zo straks een bos op steet?

Een bos van oer old dikke eken
Woorin de wind gin gat meer tredt,
Dee deepe met eure lange tene
't Zoerste zoer van 't venne opvret.

En wee zal 't zeggen as wiej later
Hier 't heuf vuur 'n Heugsten beugt,
Hoo onder d'eerde oet 't water
Nog oldere örgels roopt en neugt.

't Venne

Mangs had va spontale opwellingen, impulsieve invallen en dan mos ter inens wat gebuurn. Vuur ons kinder en zeker vuur zo'n kleinen boksenbeernd as ik ton was, levern dat spannende avonturen op. Dat kon variëren van een dag oet naor zee töt nen laevensgeveurlijken tocht met 'n luxen wagen duur 't besneejde Assink- en Hoonesbos, met 'n slee vastemaakt an 'n achterbumper.
Mor wat ons kinder 't meeste is biej ebleven was het nachtelijk zwarven op 't Venne. Meestentieds in 'n vuurzommer. Nog vuurdat den eersten geetlink zich leet heurn, wodden wiej ewekt en nog slaopdronken in de klere en in 'n auto ezet, den een kwatteer later argens an den Niekerkerweg an de kante wodden ezet, zo'n betjen woor noo de kwekerieje van Nijhof is en dan begon 't spul te lopen.

Dree uur. Midden in 'n nach. Kold en klam. Windstille. De steerne bunt al bleek. 't Is gin lopen, moor vuurzichtig 't ene been vuur' t andere zetten um mor gin lawaai te maken. Va wis miej op 't noordoosten. "Zeej 't? Door wodt de loch al vlakkerig, door kump zo 't lech".
Zwiegend vedan. Töt opens vlak naost ons met een oorverdovend kabaal ne holtdoeve duur 't gebladerte klapwiekt. 'k Heure mien harte bonzen en de andern staot ok stokstief. Mien zuster begunt van de zenuwn stom te giecheln.
An de vlakkerige loch kump noo een streepken gries, dat efkes later aovergeet in 'n damp. Va en de groten stekt ne sigarette in 'n brand en luustert nao wat ter gebuurt. Gerissel in 't lange grös en de leege brummelstruke van... ja wat....? Nen adder of ne moes? Heel in de wiedte ne hane en dan as eersten ne geetlink. "Woorumme bunt dee toch altied 't eerste wakker?" heur 'k va zich afvraogen. "Umdat ze dat zo met den holtdoeve hebt af esprokken", bast mien oldsten breur dreuge, woorop mien zuster 't zich zowat weer in de bokse dut van 't lachen.
Vanof de knee töt 'n nekken lope wiej in 'n damp en wodt hendig an driefnat. Alsmoor deeper 't venne in. Onder de veute kuj de schadden veuln trillen en soms mo 'j de onderbene met geweld löstrekken van 't zoegende, prötjende en gasbellen blaozende venne. Ik zelve zee neet völle meer dan nen halven veerkanten meter rond miene veute, zo bange a 'k wazze. Was ter kottens neet ene zomoor in 't zoegende moeras, nen halven meter van 't paeken, vezoppen?
As an de Wennewickse kante 't Venne heel geleidelijk aovergeet in nen fatsoenlijken zandweg met an weerskanten brookachtige weiden, veul ik miej al een heel stuk better. Aoveral um ons hen hangt nog de spookachtige slierten mist, mor doorbaovenoet wodt in 't oosten de loch raozig-gries en lechblauw. Nog efkes en de zunne zal de leste speuke en 'n deemstermood opruum'n.
De groten, dee heel deepe in zich misschien wal net zo bange waarn as ikke, al zölt ze dat dan wal as eerbied en ontzag umschrieven, hebt opens de tonge terug-

ge en praot aover sportclub Enschede en de Boys, asof ze den zunsopgang neudig hebt um weer daags, dorps en werelds te wodden.
Good vief uur stao we met ons allemaole weer in de kökkene en dut 't niejerwetse koffieapparaat 't venne nao.
Ik kriege 'n glaesken groli en ne plakke krintenstoete.
Vief minuten later lig ik in 't warme nus en rille nog luk nao van de kelte in de butte, maor veural van dee holtdoeve.

Wolter Odink

Rectificatie

Op een foto uit ons artikel Sint Jaopik kregen we een reactie van Gerda Endeman- Grijsen van "De Scheper" aan de Hupselseweg. Zij schreef ons: "In nummer 37 van Old Ni-js staat op blz. 37 een foto met eronder:" bij Endeman op enz". Op deze foto zit niet mijn schoonvader "af te leggen", maar mijn vader Arend Jan Grijsen van "De Hoogte" in Mallum (achter de KTV aan de Berkel, ook wel "Hengstenboer" genoemd. De jongen is Arie Schouten uit de Haarlemmermeerpolder. Die was i.v.m. een uitwisseling met mijn broer Johan 6 weken in Mallum. Zo hoop ik dat even recht gezet te hebben voor degene die mijn vader meende te herkennen."
Bedankt voor de reactie en we drukken de foto hierbij nog weer af.

Redactie Old Ni-js

Brieven van Eibergse Landverhuizers II

Antvelink, Bentsink, Boevink, Broekmole, te Nijenhuis

In mijn vorige artikel beschreef ik de emigratie van Gerhardus Hagens, die in 1847 naar Amerika emigreerde, samen met een grote groep chr. afgescheidenen onder leiding van ds. H.P. Scholte.
Hagens was de enige uit Eibergen afkomstige landverhuizer, die omwille van de geloofsvrijheid emigreerde. In Winterswijk en Aalten daarentegen was het aantal chr. afgescheidenen onder de landverhuizers uit die plaatsen groot.
Het is opvallend, dat de 19e eeuwse landverhuizing zich in de Achterhoek vooral voordeed in de grensgemeenten. In Eibergen was het aantal Rekkenaren groot. Hoe dichter bij de grens, hoe groter het aantal landverhuizers, zo lijkt het.
In het nu volgende artikel gaat het dan ook vooral over brieven van en naar landverhuizers uit enkele Rekkense families.

Economische achtergronden: grenzen, landhonger, landbouwcrises, armoede.
Een van de oorzaken van de 19e eeuwse landverhuizing was mogelijk de in 1815 getrokken grens tussen Nederland en Pruisen, dat bij het Congres van Wenen in 1815 "eigenaar" was geworden van Westfalen en een stringent in- en uitvoerbeleid voerde. Dat nieuwe beleid belemmerde de van oudsher praktisch zonder grensproblemen bestaande handel tussen Westfalen en Nederland, vooral die in geweven goed. Het werd een moeilijke tijd voor thuiswevers en handelaars (Tödden) in Pruisen.
Deze ongunstige economische ontwikkeling heeft al in 1835 in de streek rond Tecklenburg geleid tot een grote uitstroom naar Amerika. En die uitstroom breidde zich uit naar Westfalen en vandaar naar de Achterhoek.

Niehaus - Nijenhuis, Broekmole

Het valt op, dat van de eerste groep Eibergse emigranten uit 1844, bestaande uit 30 personen, er 26 rooms-katholiek waren. Ze vestigden zich ten zuiden van Michigan o.a. in Evansville, waarvan de naam, evenals die van veel andere steden in het stroomgebied van de Mississipi, zoals New Orleans, St.Louis, Louisiana, eraan herinnert, dat deze gebieden aanvankelijk Franse koloniën waren en dus met een rooms-katholieke inslag. Met name in deze gebieden waren na 1835 emigranten uit Westfalen neergestreken.

In Old Ni-js nr. 32 hebben we kunnen lezen, hoe Joop Olminkhof, (zelf ook van katholieken huize), de hulp inriep van mrs Watterson om in Evansville in Indiana te zoeken naar "relatives from Holland" en hoe hij erin slaagde niet alleen nazaten van Gerrit Jan Olminkhof te vinden, maar daarnaast nog veel meer Eibergse

namen aantrof, zoals Ten Barge, Te Koppele, Kammeijer, Te Poole, Koppelman, Groot Kormelink , Teeselink en andere.

Het is haast zeker, dat de eerste Eibergse landverhuizers waren aangemoedigd door de goede berichten die men ontving vanuit het naburige grensland, dat ook overwegend rooms-katholiek was en waarmee men in Rekken en Holterhoek goede betrekkingen had gehad. Men sprak dezelfde taal, huwde over en weer en leefde in hetzelfde milieu. Deze veronderstelling wordt versterkt door brieven uit 1976, die ik kreeg van Gerard te Nijenhuis (van de bakker uit Rekken) en geschreven door een predikant, Robert S. Niehaus uit Indiana, die op zoek was naar zijn "roots", de Nijenhuis- en Broekmolefamilies.
Hij was een achterkleinzoon van Hendrik te Nijenhuis, geboren in 1826 te Eibergen, die in 1853 met zijn zuster Johanna, geboren in 1830, naar Amerika emigreerde en wel naar een dorp ten Westen van Evansville. Hij woonde daar, samen met nog een Nederlandse familie met de naam Rumathe (die nog in Eibergen voorkomt) als enige Hollanders tussen Duitse emigranten. Het dorp had dan ook de naam "German township" gekregen.
Hun buren spraken "Plattduuts" en dat zal voor Hendrik en Johanna, die uit de Holterhoek kwamen, geen moeilijkheden hebben opgeleverd. Om onbekende redenen heeft hij toen zijn Nederlandse naam maar verduitst, zodat de familie in Amerika nu Niehaus heet. Naamsverandering kwam overigens bij emigranten in Amerika vaker voor.

Hendrik te Nijenhuis trouwde daar met Engele Broekmole en zijn zus Johanna met een broer van Engele. Ze werden dus dubbel familie. De keus zal wel niet zo groot geweest zijn. Het aantal huwbare dochters in de beperkte kolonies van landverhuizers was niet groot. Dat schreef ook Frederik Boevink in 1881.
Engeles vader, Garrit D. Broekmole, was al in 1844 geëmigreerd met vrouw en vier kinderen. Hij had op 25 augustus van dat jaar van de kerkeraad in Rekken een aanbevelingsbrief meegekregen voor die van de "Church of Jesus Christ in North America" schreef pastor Niehaus.
De overgrootvader van pastor Niehaus had aan zijn kinderen en kleinkinderen eigenlijk nooit wat verteld over het hoe en waarom van zijn emigratie.
Maar pastor Niehaus schreef in zijn brief, ervan overtuigd te zijn, dat het in de eerste helft van de 19e eeuw moed kostte en geloof om zo'n grote onderneming aan te gaan. Hendrik Nijenhuis en zijn zus hadden in 1853 die moed. Ze zagen hun familie in Nederland nooit terug. Dertien jaar en vier kinderen later, aldus pastor Niehaus,(dus reeds in 1866), overleed Johanna. Hendrik leefde tot 1900.

Emigreren, een waagstuk
Emigreren viel beslist niet altijd mee. De meeste landverhuizers waren nog nooit

ver buiten de deur geweest. En wie ging, ging voorgoed. Dat maakte het afscheid dubbel zwaar.
Zo zou, volgens Hendrik Odink, Frederik Nijenhuis van de Brugger(aan de Rekkenseweg, even voorbij het huidige garagebedrijf van Grooters), die een stel buren met paard en wagen naar de boot, helemaal naar Arnhem, had gebracht, bij terugkeer gezegd hebben:"Ik brenge nooit gin landverhuzers meer weg, ik wazze der dree dage kapot van, 't was gin welde dee eur deed gaon, ze waarn hier ok geerne ebleven."
En ook de overtocht was lang niet zonder gevaren. In 1847 ontstond er brand op een schip op het Eriemeer, waarbij 147 Nederlandse emigranten om het leven kwamen. Over die ramp schrijft ook Henk Krosenbrink in zijn nog onlangs verschenen boek "Het beloofde land".

Slechte economische vooruitzichten, niet alleen voor boeren
Uit de toch al onvolledige gemeentelijke lijst van Eibergse landverhuizers is niet op te maken, wie er boeren waren en wie niet. Maar dat de slechte economische toestand niet alleen de boeren tot landverhuizen aanzette, kan men lezen in het boek "De Landverhuizers" van G.H. Ligterink, waarin aangetoond wordt, dat er van 1844 tot 1849 uit Eibergen 16 boeren emigreerden, 9 (zelfstandige) handwerkers en 13 loontrekkers.

In museum De Scheper hangt een overzicht uit 1811, waaruit blijkt, dat Eibergen toen in totaal 43 wevers telde en 55 handwerkers, zoals timmerlieden, smeden, schoenmakers enz.; daarnaast nog 45 neringdoenden. Het aantal landverhuizers uit deze groep lijkt dus relatief groot te zijn geweest; wel een teken van de niet rooskleurige positie van deze bevolkingsgroep.

Correspondentie over deze categorie landverhuizers kwam ik niet tegen. Alleen Frederik Boevink schreef in 1880 in één van zijn eerste brieven vanuit Kalamazoo (Michigan) over Niessink, die daar een winkel had (met magazijn en paard).

Jaren vijftig
Het merkwaardige feit doet zich voor, dat de gemeentelijke lijst van landverhuizers geen emigranten noemt voor de jaren 1852, 1853 en 1854, terwijl Hendrik Odink alleen al voor het jaar 1854 een aantal van twintig noemt.
Ook voor de overige jaren blijkt de lijst onvolledig te zijn. Hendrik Odink noemt in zijn artikel diverse namen, die niet op de lijst voorkomen.
Maar het kan ook zijn, dat sommige door hem genoemden wel afkomstig waren uit Eibergen, maar niet meer in Eibergen woonden, toen ze emigreerden, zoals dat immers ook het geval was met G. Hagens.

Bevolkingsaanwas en landhonger

De bevolkingsaanwas na de Franse tijd en als gevolg daarvan landhonger onder de boeren waren in de 19e eeuw duidelijke oorzaken van de landverhuizing toen. In de eraan voorafgaande eeuw was de bevolking in Eibergen nauwelijks toegenomen, het aantal huizen was praktisch constant gebleven. Toen na 1800 het inwonertal snel groeide, raakte ten plattenlande de economie dan ook uit balans: er waren teveel mensen voor hetzelfde werk.

Het groeiend aantal boerenzonen vroeg om nieuwe bouwgrond. Maar die was in de eerste helft van de 19e eeuw niet of onvoldoende te verkrijgen. Pas na de verdeling van de markegronden en de intrede van de kunstmest kon er na 1880 aan ontginning worden gedacht. Een bewijs hiervan is o.a. de ontginning van de Holterhoek en Hupsel, die ± 1900 op gang kwam. De rechte wegen daar en de witte boerderijen langs de Kerkdijk zijn kenmerkend voor die ontginningsperiode.

Maar veel boerenzonen in de 19e eeuw hadden inmiddels moeten omzien naar andere broodwinning of waren vertrokken naar gebieden, waar grond was. En die was in de "Nieuwe Wereld" aan de overzijde van de "grote kolk" in overvloed tegen lage prijs te koop, hoorde men.

Frederik Jan en Hendrik Jan Boevink

Tot die boerenzonen hoorde bovengenoemde Frederik Boevink van Bartels op 't Loo. In 1872 had hij het gezin Veldman met paard en wagen naar het spoorstation in Lochem gebracht. In 1880 ging hij ook. Hij was nog vrijgezel. Een goed jaar later volgde zijn jongste broer Hendrik Jan, toen die uit militaire dienst kwam.

Bij "Bartels" op 't Loo had men vier zonen, de oudste Arend was getrouwd en voorbestemd om het boerenbedrijf voort te zetten. De tweede zoon, Herman, was vrijgezel en woonde bij zijn oudste broer in. Voor de beide andere broers Frederik en Hendrik Jan was geen plaats op de boerderij.

Frederik Jan vestigde zich een paar jaar na aankomst in de Verenigde Staten in de zuidoosthoek van het verre Nebraska, dat toen in ontginning kwam. Hij bouwde een gezond gemengd boerenbedrijf op, trouwde en stichtte een groot gezin; Hendrik Jan, die geleidelijk aan geestesziek werd, bleef vrijgezel. Hun geschiedenis werd reeds uitvoerig beschreven in Old Ni-js nr 2, 3, 4 en 5.

Dank zij de stamboom, opgesteld door Merna Meijer, een kleindochter van Fred Boevink, zijn de familierelaties tussen de Amerikaanse en Eibergse Boevinks vastgelegd en zo af en toe komen er klein- of achterkleinkinderen van Fred Boevink naar Eibergen op zoek naar hun "roots" en "relatives".

1870 - 1890. Landbouwcrisis. Trek naar nieuwe staten

Een derde hausse deed zich voor na 1870, toen meer dan 20 gezinnen, groten-

Typisch Amerikaans houten huis.

Antonie Bouwens schoonvader van Fred Boevink uit Eibergen.

Eerste kerkje uit 1884 te Pella Nebraska.

Kaart van de U.S.A.

deels van protestantsen huize, uit Eibergen vertrokken. Van hun bestemming in Amerika zijn geen officiële gegevens bekend, maar uit enkele brieven blijkt dat deze uitstroom grotendeels terechtkwam in het noorden (Pennsylvania, Michigan) of verderop naar de Midwest trok, waar na 1970 o.a. door de aanleg van de transatlantische spoorweg nieuwe staten als o.a. Nebraska en Dakota in beeld kwamen vanwege de ruimte en de goedkope grond daar.
Frappant is het aantal Nederlandse namen in de ledenlijst van de Pella Reformed Church in Nebraska uit 1988: Bouwers, Nieveen, Doeschot, Essink, Obbink enz. Allemaal namen van pioniers, die daar vanaf 1880 het land en de kerk tot ontwikkeling brachten. Tot deze pioniers behoorde ook de boven genoemde Fred Boevink.
Oorzaak van de hausse van 1870 was de landbouwcrisis, die vooral werd veroorzaakt door de achtergebleven landbouwmethoden hier. De Nederlandse landbouwproducten konden in prijs en kwaliteit niet concurreren met die van de omliggende landen en vooral Amerika, waar de mechanisatie en grootschalige productie op de grote bedrijven veel eerder op gang kwam, werd een geduchte concurrent op de Europese markt.
In 1890 schreef Frederik Boevink met niet geringe trots vanuit Nebraska, waar hij zich nog maar tien jaar daarvoor in een volledig leeg land als boer had gevestigd:
"Het is nu ruim tien jaar geleden, dat ik den reisstaf heb opgenomen om als vreemdeling te verkeeren, waar ik verkeeren kon en als ik terugzie, waar zijn die tien jaar zoo spoedig gebleven? Er is toch veel gebeurt in dien tijd en ik moet met Jacob bekennen, dat ik in menigte uitgebroken ben, want als ik mijn varkens zie, dan weet ik zeker, dat ik er meer vet maak dan alle boeren uit het Loo met mekaar."
En intussen deelt hij ook nog mee, dat hij zich inmiddels al een maaimachine heeft aangeschaft.
En daarmee gaf hij meteen aan, waar de oorzaken lagen van de landbouwcrisis in de Achterhoek van die jaren, al zal hij niet beseft hebben, dat zijn trots, zijn moderne werkwijze, mede de crisis veroorzaakte, waarmee de familie in zijn "thuisland" 't Loo tobde.

Slachtoffer van de crisis

Een van degenen, die slachtoffer was van de slechte toestand voor de kleinere boeren, was Hendrik Veldman uit Mallem. Hoewel al 59 jaar oud, vertrok hij in 1872 met vrouw en zes kinderen. Hij kon het op zijn boerderij in Mallem niet langer bolwerken. Hij vestigde zich in Grand Rapids in de staat Michigan. Over hem en de successtory van zijn zoon Hendrik Jan (Henry), die het in de USA van loopjongen tot predikant en zelfs vice-president van de generale synode aldaar bracht, vertelde Wim Kemink in Old Ni-js nr. 16.

De ontvangst in Amerika

De Veldmans en de Boevinks werden in Amerika opgevangen door Nederlanders, soms zelfs Eibergenaren, die daar al woonden.
Zo schreef Frederik Boevink, nadat hij in Kalamazoo in Michigan was aangekomen en zomaar acht dagen te gast was bij H. Ebeling, ook afkomstig uit Eibergen: "Ik word hier onthaald zooals in Holland geen Heer onthaald kan worden en zij staan mij bij met raad en daad" en ook van Veldman vertelde Wim Kemink, dat die met zijn gezin hartelijk werd ontvangen in het nieuwe land.
De eerste landverhuizers uit 1846, die het zonder die opvang moesten zien te redden, hadden het aanvankelijk veel moeilijker. Uit die tijd zijn de verhalen, die spreken van een zwaar leven met veel ontberingen.

Antvelink

In Rekken, aan wat thans de Borgweg heet, staat de boerderij "Harms". Het was vanouds een pachtboerderij van de diaconie van de hervormde kerk te Rekken.
In 1870 werd deze boerderij bewoond door Berend Antvelink, (1811-1895),die in 1837 getrouwd was met Elisabeth ter Horst (1811-1886). Ze kregen samen tien kinderen:

Berend Antvelink - Elisabeth ter Horst
(1811 - 1895) (1811 - 1886)

1. Gerrit Diena, 2. Gesiena, 3. Gerrit Jan, 4. Harmina, 5. Gerhardus, 6. Gerrit, 7. Jan Willem, 8. Anna, 9. Gerrit Hendrik, 10. Hindrik Jan.

Het hoeft nauwelijks enig betoog, dat het er met zo'n groot gezin geen vetpot was, zeker niet, toen in 1870 de slechte jaren voor de landbouw begonnen.
De oudste zoon Gerrit Jan, (geboren in 1840), trok in 1870 de stoute schoenen aan en vertrok naar Amerika. Een jaar later volgde hem zijn broer Gerrit (geb. 1846) en weer enkele jaren later de jongste zoon Hindrik Jan, (geboren in 1857 en in Amerika Henry genoemd).
Ze vestigden zich in Grand Rapids in de staat Michigan, gelegen tussen het Michigan- en Eriemeer, waar zich al meer Nederlandse landverhuizers gevestigd hadden. Een aantal nakomelingen van de Antvelinks wonen nu nog in Kentwood, een voorstad van Grand Rapids, dat inmiddels is uitgegroeid tot een stad met meer dan 200.000 inwoners.

Na meer dan honderd jaar woonden de families nog dicht bij elkaar, zo, blijkt uit de wederzijdse correspondentie.

Gerrit Jan Antvelink (1840 -1914) c.s.

Gerrit Jan trouwde in 1873 met Swenne Fretjen, afkomstig uit Nordhorn. Ze kre-

Berend Antvelink met echtgenote Elisabeth ter Horst, ouders van emigranten Jan Willem, Gerrit en Hendrik Jan

Jan Willem Antvelink met echtgenote Aleida Scheggetman, broer van de drie emigranten

Boerderij Harms, woonhuis van familie Antvelink aan Borgweg te Rekken

gen tussen 1874 en 1889 negen kinderen. Hun stamboom ziet er als volgt uit:

Gerrit Jan Antvelink - Swenne Fretjen

Elizabeth, Swenne, Berendina, John, baby, Hendrika, Gerrit, Berend, Henry

Edgar Jay - Rudolph Milo
(5 kinderen)

James Rudolph (1937) en Elaine Ruth (1931 - 1998) - Albert E.Watterson

De kinderen Hendrika en Henry overleden zeer jong, 'baby', een meisje, had zelfs nog geen naam gekregen. Gerrit en Berend bleven kinderloos. De oudste drie dochters huwden met partners van Nederlandse afkomst: resp. Zevalking, Huizenga en De Bruin. Elizabeth bleef kinderloos, Swenne en Berendina kregen beide 5 kinderen. Via zoon John en zijn zonen en kleinzonen is de naam Antvelink in rechte lijn tot nu toe blijven bestaan.

Gerrit Jan Antvelink en echtg. Swenne Fretjen in Grand Rapids met hun kinderen

Elaine Ruth Watterson-Antvelink

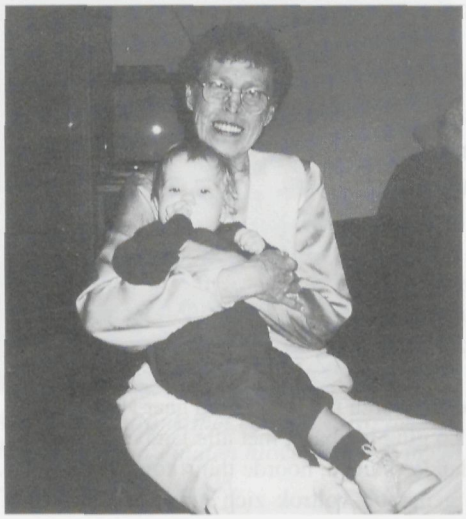

Elaine Watterson in 1997, kort voor haar overlijden met kleinkind.

De laatst genoemde in het overzicht, Elaine Ruth Antvelink, die huwde met Albert E. Watterson wist na jaren van noeste vlijt vanuit Amerika de stamboom van de Amerikaanse, maar ook Nederlandse tak van de familie Antvelink op te stellen. En al vertoont deze onnauwkeurigheden, hij bleek onontbeerlijk om het spoor te vinden naar deze landverhuizersfamilie. Daarnaast was er gelukkig een aantal brieven "over en weer" beschikbaar, die zo hier en daar wat licht schiepen op de meer dan honderdjarige familiehistorie.

Het is uit de brieven niet duidelijk, of Gerrit Jan en zijn broer Gerrit meteen aan het boeren kwamen in Michigan. Maar Gerrit Jans kleinzoon, Rudolph (geb. 1904) was wel boer. Hij had een bedrijf van 76 acres (± 30 ha), even buiten Kentwood gelegen. Inmiddels is het bedrijf al weer overgegaan op zijn zoon, ook een Rudolph, de broer van Elaine Watterson.

Elaines man had een adviesbureau en zijzelf deed administratief werk op een voedselbureau en zo zullen veel Antvelinks geen boer meer zijn.

En over Berend (oom Ben), de zoon van Gerrit Jan bijvoorbeeld, die in 1980 op 93 jarige leeftijd overleed, meldde een in memoriam in een kerk- of dagblad uit Kentwood, dat hij de stichter was van de Northwestern Bedding Co. Hij was dus zakenman geworden in de grote stad Grand Rapids. Maar hij leek een centrale positie in de familie te hebben ingenomen: aan zijn groeve stonden zijn stiefkinderen en een aantal neven en nichten, schreef de krant. (Het huwelijk van Berend was kinderloos gebleven, de stiefkinderen waren kinderen uit het eerste huwelijk van zijn vrouw). De familiebanden bestonden in 1980 dus duidelijk nog wel.

Gerrit Antflink (geboren 1846)

Gerrit Antflink - Maria Magdalena de Jong

Elizabeth, Berendiena, Mary, Jenny, Henry, Berend, Johanna, Janna, Johanna

Uit brieven en krantenberichten blijkt, dat Gerrit Antvelink, die in 1871 zijn broer Gerrit Jan naar Amerika volgde, een goede reputatie in Grand Rapids

opbouwde. Hij trouwde al een goed jaar na aankomst met Maria Magdalena de Jong, die in 1872 in Michigan was aangekomen. Ze kregen samen ook negen kinderen:
(De vier laatstgenoemde kinderen overleden op jeugdige leeftijd; de kindersterfte was dus bij de Amerikaanse Antvelinks groot).
Gerrit Antvelink had in Amerika als zijn naam opgegeven "Antflink". Zijn kinderen noemden zich dan ook Antflink en niet Antvelink.

N.B.

1. Van de vier dochters trouwden de eerste drie met "Nederlandse" partners, Semeijn, van Houten en Bosscher en kregen kinderen, Jenny huwde laat, ze stierf bij de geboorte van haar eerste kind. Zoon Henry had slechts één zoon Gerald, dus of de familienaam Antflink nu nog bestaat, is de vraag.
2. De kinderen van Gerrit Jan, en ook die van Gerrit, waren nog vernoemd naar Nederlandse voorouders, de volgende generatie niet meer. Zo ging het haast met alle landverhuizersfamilies. De tweede generatie droeg nog Nederlandse namen, hoorde thuis nog Nederlands, maar leerde Engels op school. In de derde generatie voltrok zich de amerikanisering geheel.

Toen Gerrit Antflink in april 1924 op 77-jarige leeftijd overleed, schreef zijn dochter Jenny, toen nog ongehuwd, onderstaande brief naar Antvelink in Rekken. In keurig Nederlands:
Geachte Oom en Tante en verdere familie,
Met deze laten wij uw weten dat vader de 24ste Mei overleden is. Hij heeft 3 jaar gesukkeld aan de hartkwaal en is heel onverwacht overleden.
Ds. de Jonge onze eigen dominee en Ds. Hettinga van Holland (een stad in Michigan EHW) onze vorige leeraar, hebben beiden gesproken op de begrafenis.
..... De begrafenis was in de kerk en de kerk was vol. Vader had zoo verlaangt eens een brief van uw te ontvangen. Hij was ook zo blij een brief te ontvangen van de zoon van Gezina (dat was een zuster van de Antvelinks uit Enschede, getrouwd met Roerdink EHW)..... Het verzoek is van moeder om de andere familie te laten weten van het sterven van vader. Moeder en ik ben maar alleen. Mijn zuster, vrouw Bosscher is een zoon geboren een dag achter vaders begrafenis. (Die zus was Mary. EHW).
Wilt uw mij nog eens terug schrijven. Wij zijn begeerig van u allen te hooren. Wij zenden u hier een portrait van vader die in de Engelsche kuraant was, die wij leezen. Ook een stuuk uit de Hope, onze Hollandsche kerkblat.
Weest gegroet van ons allen, moeder en mij en al de andere kinderen.

Jenny Antflink, Grand Rapids.
431 Grant S.W.
Grand Rapids, Mich. U.S.A.

A: Gerrit Antflink met echtg. Maria de Jong t.g.v. hun gouden huwelijksfeest in Grand Rapids in 1923.

Jenny Antflink, hun dochter ± 1924.

Haar moeder, Maria de Jong, een Zeeuwse van afkomst, schreef in datzelfde jaar in oktober een brief naar Nederland, waaruit de verbondenheid met de boeren en buitenleven doorklinkt:
Wij hebben hier alles in overvloed er word gemiddeld genoeg verdiend om het te krijgen. Wij hebben hier veel voorrechten, die u in Nederland niet hebt. Maar wij hebben hier een nat Somer en wij hebben hier veel Regen gehat en ook geen bij sonder heete Somer maar de vruchten zijn over het algemeen goed en de aardappelen lijken ook goed. hooij is er ook genoeg..

Aan het eind van de brief verontschuldigde ze zich, omdat er drie vrouwen bij haar aan tafel zaten te praten. Zo kon een mens moeilijk schrijven!

In 1924 bestonden er dus duidelijk nog familiebanden met Nederland. Belangrijke familiegebeurtenissen werden elkaar gemeld. Maar de eerste generatie stierf geleidelijk aan uit en het lijkt, alsof daarna de vervreemding toesloeg, waardoor er van contact nauwelijks nog sprake was.

Spoorzoeken naar Hendrik Jan en William Antvelink

Van de jongste landverhuizer, broer Hendrik Jan, kwam Elaine Watterson nauwelijks gegevens op het spoor. Alleen wist ze, dat de reeds eerder genoemde kinderloze "oom Ben", die een warm plaatsje in haar hart had, en die pas in 1980 op 93-jarige leeftijd overleed en dus ver terug kon kijken in de familiehistorie, het wel eens over een "oom Henry" had. Die had, toen oom Ben nog maar een jongetje was, een tijd bij Gerrit Jan, Bens vader dus, gewoond. Maar, waar was hij gebleven?

Ze meende zijn naam gevonden te hebben in een naamlijst van een begraafplaats en dan zou hij al in in 1893, nog maar 36 jaar oud, overleden zijn.
Maar uit de brief, die Gerrits vrouw in oktober 1924 naar Nederland schreef, nadat haar man overleden was, zou men kunnen concluderen, dat broer Henry in 1924 nog leefde. Hij had weinig contact met de andere familieleden. En zij weet dat vooral ook aan zijn vrouw, met wie moeilijk te leven viel. Maar buiten dit bericht in de brief van "vrouw Antflink" is er over deze Henry niets bekend. Men kent en vindt zijn standplaats zelfs niet meer.

Willem Antvelink

Toen Elaine Watterson op speurtocht was, stuitte ze op nog een Antvelink, namelijk een William Antvelink, die volgens de gegevens van de burgerlijke stand in Grand Rapids in 1873 getuige was geweest bij het huwelijk van haar overgrootvader Gerrit Jan met Swenne Fretjen. Wie zou deze William kunnen zijn, vroeg ze in 1980 aan de Antvelinks in Rekken.
Het lijkt erop, dat men dit raadsel niet heeft kunnen oplossen. Toch geven de stamboomgegevens van de Antvelinksfamilie een vingerwijzing. Er komt tweemaal een Willem Antvelink in voor, n.l. in 1810 en 1820. Het waren broers, kinderen van Gerrit Antvelink en Geertruida te Pas. De eerste Willem zal jong zijn overleden, zodat men tien jaar later, toen er weer een zoontje geboren werd, dit kind weer de naam Willem gaf. Deze Willem was de jongste broer van Berend Antvelink, de vader van Gerrit Jan. Hij komt niet voor op de lijst van Eibergse landverhuizers, maar die lijst is verre van compleet, zoals we reeds eerder opmerkten.
Gezien het ontbreken van nadere gegevens over deze Willem, lijkt het meer dan waarschijnlijk, dat deze Willem is geëmigreerd en dat Gerrit Jan in 1870 het voorbeeld van zijn oom Willem volgde en bij hem neerstreek in Michigan. En zo kon oom Willem, inmiddels William, als getuige optreden bij het huwelijk van zijn neef Gerrit Jan.

Voor- en Tegenspoed

Niet alleen de Amerikaanse tak van de Antvelinks was kinderrijk, ook die in Rekken ontbrak het niet aan nakomelingen.
Jan Willem Antvelink, (geboren in 1849) het zevende kind van Berend Antvelink, die na Berends dood boer was geworden op het ouderlijk huis in Rekken, trouwde met Aleida Scheggetman. Ook uit dit huwelijk werden negen kinderen geboren. Dus het was er weer geen vetpot bij Antvelink, wat ook blijkt uit een brief uit 1896 aan zijn geëmigreerde broer Gerrit of Gerrit Jan: "Geldgebrek dat is hier, want de varkens zijn goetkoop en dat is voor (ons) het slimste daar moeten wij onze pacht uit maken want verdienen kunnen wij hier niet, vabrieken zijn hier niet".

Uit enkele brieven, door leden van de familie Antvelink in de periode van 1910 - 1920 geschreven naar Amerika, blijkt het verschil in welvaart tussen de Amerikaanse tak en de Nederlandse.
In Nederland ging het ze niet bepaald voor de wind. De vijfde zoon van Antvelink, Gerhard, Gradus genoemd, woonde in Deventer en was bakker van beroep. Hij werd al vroeg weduwnaar. Het ging hem slecht, hij bleek op zijn vijfenzestigste opgenomen te zijn in een tehuis in Beekbergen. Vanuit dit tehuis klaagt hij in twee brieven zijn nood aan zijn broers in Amerika en rept van de voor hem onbereikbare voorspoed daar in Amerika, die bleek uit de brieven van die broers: "Dat Gerrit Jan genoeg had verdiend om van te leven!" Dat was toch niet voorstelbaar! "En van Hendrik, die weer aan het vrijen was geraakt."
(Gerrit Jan was toen al wel 70 jaar. Hij overleed in 1914. Oom Hendrik was de zoon van Gerrit. Hij was vroeg weduwnaar geworden en hertrouwde.)
Tevens sprak hij de hoop uit, dat de broers in Amerika nog eens een keer zijn zoon Gerard die in Deventer woonde, aan een plekje zouden kunnen helpen.
Die zoon, ook een Gerard, wierp daar in een brief uit 1910 ook een balletje over op. Hij was timmerman, 32 jaar oud en vader van drie kinderen en verdiende 19 cent per uur en 'dat is weinig, als de huur van de woning twee gulden bedraagt en een mud aardappelen drie gulden kost. En dan nog de brandstof en de kleren'. En o wee, als hij 's winters maar 42 uur kan werken. 'Dan heb je niets in Nederland en je krijgt ook niets. Maar met Gods hulp zullen wij trachten ons er doorheen te slaan'. Waar mensenhulp ontbrak, deed men in de Antvelinksfamilie een beroep op God, want 'Wie op God vertrouwt, heeft zeker op geen zand gebouwd', wordt er een paar keer geschreven in een brief.
(Jan) Willem Antvelink uit Rekken, (thans 84 jaar oud), weet, dat ook de Amerikaanse familie 'nogal Christelijk' is gebleven. Dat klopt, want Gerrits vrouw schreef in haar brief van 1924, dat haar man 38 jaar lang ouderling geweest was in de fifth Reformed Church in Grand Rapids en ze schreef, dat Jenny, die in een klerenzaak werkte en als enige van de kinderen nog bij haar thuis woonde, zich ook druk maakte voor kerkelijke zaken. Ze eindigde haar brief met de zegen des Heeren te wensen.

Gerard, de zoon van Gradus uit Deventer vervolgt:
"Me dunkt, dat jullie daar met alle familie haast een stad in 't klein vormt, want als je leest van al die ooms en tantes en neven en nichten, foei, je duizelt ervan en dat gaat maar stil door met trouwen en geboren worden, me dunkt, het wemelt daar van Antvelinks."

Hulp in nood

Het was ook tot Johanna, de zuster van bovengenoemde Gerard, doorgedrongen, dat de Amerikaanse verwanten in goeden doen verkeerden. Dat blijkt uit een

Berend Antvelink († 1940) en echtgenote M.G.Barts (zoon van Jan Willem en Aleida)

Jan Willem Antvelink (84 jaar) met echtgenote Hanna Heuvelsland (†)

brief van haar uit januari 1912. De brief aan de Amerikaanse familie is een hartekreet om hulp. Wat was het geval? Het paardje van haar man, die voerman was in Driebergen, was doodgegaan en ze hadden geen geld om een ander (oud) paardje te kopen. Ze waren brodeloos en de honger stond voor de deur. Haar smeekbrief had resultaat. Al in een brief van 1 maart, dus nog geen twee maanden later, vloeit Johanna over van dankbaarheid, dat de verre en grote familie in Amerika haar zo royaal geholpen heeft, dat ze weer een paardje kan kopen, waarom zij en haar man zo bitter verlegen zaten.

Hernieuwd contact

Van 1924 tot 1952 ligt de briefwisseling tussen de Antvelinks vrijwel stil. Het is Elaine Watterson- Antvelink, de achterkleindochter van Gerrit Jan, die na de Tweede Wereldoorlog de relaties nieuw leven inblaast. Zij ondernam sinds 1951 (ze was toen pas 20 jaar oud), pogingen de stamboom van de Antvelinks (in Amerika schijnt het Antflink geworden te zijn), samen te stellen. Ze kwam tot 1785. En ze ontdekte, dat haar wortels, 'roots' heet dat in moderne termen, in Nederland lagen en wel in Rekken. Dat was voor de Amerikaanse een complete verrassing. Ze bezocht sindsdien Rekken een keer of drie. Eerst in 1974, daarna in 1981 en in 1986. In 1998 overleed zij op 67-jarige leeftijd aan kanker. Kort daarna kreeg de familie in Rekken bezoek van drie van haar kinderen. Zozeer was men weer familie geworden.

Einde Antvelink op Harms

De geschiedenis van de landverhuizers uit de familie Antvelink omvat inmiddels vijf generaties. Die van de Antvelinks in Rekken ook.
Jan Willem Antvelink (1849 -1938), de broer van de drie landverhuizers, die boer bleef op Harms, had negen kinderen, zoals we reeds zagen.
De volgende Antvelink op Harms, Bernard, genoemd naar zijn grootvader, overleed vrij jong in 1940 en werd opgevolgd door één van zijn drie kinderen, weer een Jan Willem, (geboren 1915) en dus ook genoemd naar zijn grootvader. Hij trouwde met Hanna Heuvelsland en zij kregen ook weer negen kinderen, net als zijn grootvader en diens broers in Amerika.
(Jan) Willem, thans 84 jaar, vertelt, hoe hij en zijn vrouw gezwoegd hebben om het hoofd boven water te houden. Ze legden zich na allerlei tegenslag toe op de kippenhouderij en een poos ging het hun goed, maar tenslotte konden ze het niet bolwerken tegen de moordende concurrentie als gevolg van de alsmaar toenemende schaalvergroting in deze bedrijfstak.
Enkele jaren geleden kreeg de boerderij Harms, die sinds 1811 bewoond was geweest door een Antvelink, andere bewoners.

Bentsink van de Plonder

Aan de Rekkenseweg, even voorbij garagebedrijf Grooters, staat links de boerderij "De Plonder" en een huis verder "De Pauwe", vroeger "Kleine Plonder" genoemd. Op de Plonder woonde in de vorige eeuw Jan Willem Bentsink, de oudste van de acht kinderen van Hendrik Bentsink en Janna Boeijink.
Jan Willem, geb. 10 sept. 1813, kreeg in totaal 9 kinderen, n.l. 2 uit zijn huwelijk met Willemina Lammers, en daarna nog 7 uit zijn tweede huwelijk met Geertruida Antvelink. Uit dit gezin zouden twee kinderen emigreren, n.l. de dochter Johanna, geb. 1860, die gehuwd was met Lammers uit Aalten en de jongste zoon Gradus.

Landverhuizer wegens smokkel. Gradus Bentsink

Toen Pruisen na 1815 strikte controle op de uit- en invoerproducten ging uitoefenen, stelde Nederland in navolging daarvan een douanestrook van 5 km breed langs de grens met Pruisen in, met als gevolg een levendige sluikhandel in het grensgebied, waartegen de commiezen streng optraden, zoals te lezen is in Odinks verhaal "De gestoorde bruiloft", dat zich afspeelde in 1819. (Kroniek van de Achterhoek, blz.5-14).
Op smokkelen stond gevangenisstraf. Wie zonder aangifte te doen, goederen in- of uitvoerde of dat poogde te doen, werd gestraft met een gevangenisstraf van tenminste een maand en ten hoogste een jaar. Pas in 1909 ontstond de mogelijkheid van een geldboete in plaats van gevangenisstraf.

▲ *Zoon George Bentsink met echtgenote (± 1946).*

◄ *Gradus Bentsink met (zittend) zijn vrouw. Beide andere personen onbekend.*

▼ *Kleinzoon Gerald Bentsink met zoon, echtgenote, schoondochter en twee kleinkinderen*

Odink vertelt van een zekere Dieks uit Rekken, die wegens smokkel naar Amerika vluchtte, maar welke Dieks hij bedoelde, blijft onduidelijk. En hoe feitelijk juist het verhaal over deze Dieks en zijn Mina is, die hem naar Amerika volgde, is na meer dan honderd jaar niet te verifiëren.
Wel is het een feit, dat Gradus Bentsink van de Plonder gepakt werd wegens smokkel en daarom emigreerde.
Gradus Bentsink was het jongste van de 9 kinderen van Jan Willem Bentsink. Hij was geboren op 5 juni 1866. In 1888 werd hij betrapt op smokkel. Om aan gevangenisstraf te ontkomen, vluchtte hij naar Vreden. Hij wist Hamburg te bereiken, waar hij zich inscheepte naar Amerika. Hij vestigde zich in Pennsylvania, ten noord-westen van New York, waar ook zijn zuster Hanna zich met haar man Lammers uit Aalten zich kort daarna had gevestigd.
In 1930 keerde Gradus korte tijd naar Nederland terug om de familie nog eens weer te zien. Hij had twee kinderen, een zoon en een dochter.
Voor die tijd een klein gezin. Ook zijn zoon George had twee kinderen.
Uit de brieven van zijn zoon George (geb. 1900) blijkt dat Gradus in Corry Penna (Pennsylvania) een boerenbedrijf had, dat na zijn dood door zijn zoon George was overgenomen en na diens dood door zijn zoon Gerald, geboren in 1931. Het bleek in 1946 een gemengd bedrijf te zijn met 3 paarden, 40 koeien, 10 varkens en 150 kippen. Het aantal acres noemde George in zijn brief niet. Ter vergelijking: er zullen in 1946 in de Achterhoek weinig boeren met 40 koeien geweest zijn, dus de Bentsinks in Corry Penna hadden een behoorlijk bedrijf opgebouwd.

Bentsinks van de Kleine Plonder

Andere leden van de 'Bentsink-tree' wonen in Clymer, slechts 5 km ten noorden van Corry, maar net in de staat New York gelegen. Het zijn de nakomelingen van een andere tak van de Bentsinks, n.l. die van de Kleine Plonder, thans De Pauwe, even verder aan de Rekkenseweg. Op dat boerderijtje moet in de vorige eeuw een Gerrit Bentsink gewoond hebben, gehuwd met Johanna Kistemaker. Hij was een jongere broer van Jan Willem Bentsink van De Plonder.
Deze Gerrit Bentsink had een gezin met elf kinderen. Een van deze elf, Christoffel, (geboren in 1852), emigreerde in september 1891 met zijn vrouw Hendrika Schuppert en hun zoontje Albert van 1 jaar. Ze vestigden zich in Clymer, slechts enkele kilometers ten Noorden van Corry, waar Christoffels neef Gradus en nicht Hanna al woonden.
In een Amerikaanse krant uit 1954, bewaard door de fam. Bentsink aan de Meeldijk, staat een bericht uit Clymer met foto van een groepje Amerikanen van Nederlandse afkomst. Een ervan blijkt Albert Bentsink te zijn, 65 jaar oud en naar hij aan de krant vertelde sinds 64 jaar woonachtig in Amerika. Hij was dus dat bewuste jongetje dat in 1890 één jaar oud was, toen het met zijn ouders naar Amerika ging.

Foto uit Jamestown-Journal van 4 september 1954
V.l.n.r. acht z.g. "long-time residents" uit Clymer, geboren in Nederland:
v.l.n.r. staand Gerrit ten Pas, 71 jr uit Winterswijk (1883), Garrit Boland, Winterswijk,73 jr (1881), J. Cordia uit Brielle (1893), Henry Lemeness uit Winterswijk, 75 jr, (1879), Henry Querreveld (1881) en Albert Bensink, 65 jr, (1891).
Zittend John F. Volk, 62 jr, (1892) en zijn zuster Gertrude Volk-Legters (1897), beide uit Koudum afkomstig. Tussen haakjes het jaartal van emigratie.

Deze acht personen waren uitgenodigd om als eersten in te schrijven op de lijst met 300 namen, die door twee oud-paratroopers uit Jameston, op 17 september 1954 aan koningin Juliana zou worden aangeboden t.g.v. de tiende herdenking van de bevrijding van Eindhoven, waaraan deze twee paratroopers, deel uitmakend van de 101e Airborne divisie, in september 1944 hadden deelgenomen.

De lijst moest beginnen met de namen van de acht Nederlandse "long-time residents". Albert Bensink hoorde bij de acht.

Bijzonderheid: de vier "Winterswijkers" vertelden aan de krant, dat ze tot dat moment nooit hadden geweten, dat de andere vier ook Nederlandse immigranten waren, hoewel ze al meer dan vijftig jaar bij elkaar in de buurt van Clymer woonden.

Gesina Bentsink

Een verrassende ontdekking leverde een kort briefje uit 1948 op, dat zich bevond tussen de Bentsinkbrieven. Het was geschreven door miss Smith uit St. Petersburg in Florida. Ze gaf daarin aan een kleindochter te zijn van Gesiena Bentsink van de kleine Plunder, (zo schreef ze dat) en was, samen met een neef uit de familie Lammers-Bentsink, op zoek naar haar 'roots' in Rekken.
Na enig speurwerk in de doopledenadministratie van de hervormde kerk van Rekken kwam ik met de familie Bentsink van de Meeldijk deze Gesiena Bentsink op het spoor. Zij was tegelijk met haar broer Christoffel in 1891 geëmigreerd. Samen met haar man, een Sibbink uit Winterswijk, vestigde ze zich ook in Clymer. Ze was dus de tweede uit het gezin van Gerrit Bentsink van de kleine Plonder, dat naar Amerika vertrok.
En er vertrok ± 1891 ook nog een Frederik Rhebergen uit Rekken naar Corry of Clymer. Ook die familie wordt na vijftig jaar nog in brieven genoemd. Uit brieven naar Nederlandse familie van kort na de oorlog bleek, dat de banden tussen familie en kennissen van Nederlandse afkomst in Amerika nog steeds bestonden, men wist van elkaars familiegebeurtenissen.
Intussen zijn niet alle Bentsink-nakomelingen boer gebleven daar in Amerika. Er wonen en werken ook Bentsinks in de stad Erie (150.000 inwoners) aan het Eriemeer. Pennsylvania is door zijn mijnbouw een industriestaat bij uitstek geworden. In de brieven uit Erie is dan ook sprake van luchtvervuiling door fabrieken en spoortreinen.

Albert Bentsink

Men kan zich voorstellen, dat het in het elf kinderen tellende gezin van Gerrit Bentsink van de kleine Plonder bepaald geen vetpot was. Gevoegd bij de slechte positie van de boeren, lag er geen toekomst als boer voor zoveel zonen uit één gezin. Dat maakt de emigratie van Christoffel zeer begrijpelijk.
En het was waarschijnlijk ook pure armoede, die weer een andere Bentsink tot landverhuizen aanzette. Dat was Albert Bentsink, die volgens zeggen aan de Slemphutterweg had gewoond. Hij zat finaal aan de grond, wordt er verteld. Hij had zich gevestigd in Clymer in de staat New York, vlak bij Erie en Corry in Penna (Pennsylvania).
Het enige, wat men van deze Albert weet, is wat George uit Corry Penna over hem schreef op eerste paasdag, 28 maart 1948: "Ik zend u hierbij een krant, waarin het overlijdensbericht staat van Jan Bentsink. Hij was mijn vaders eerste neef. Jan was een broer van Chris Bentsink, alsook van Henry en Willem Bentsink. Deze laatsten zijn nu al gestorven. Jan stierf op 15 maart 1948. Ik ben naar de begrafenis geweest. Zij waren zonen van Albert Bentsink, waarvan u misschien wel eens gehoord hebt. Hij heeft me al eens verteld, dat hij 11 jaar was, toen ze Holland verlieten."

Uit het feit, dat Jan de eerste neef van Gradus was, zou men concluderen, dat Albert Bentsink een oom van Gradus was, maar hij is in de burgerlijke stand van Eibergen vooralsnog onvindbaar. Zou Gradus geweten hebben, dat hij een oom had in Amerika, toen hij vluchtte?

Nog een Bentsink

Er bevinden zich tussen de brieven enkele interessante van een andere Bentsinktak, n.l. die van J.D. Bentsink uit Winterswijk. Diens kleinzoon Hendrik Bentsink (1830 - 1898), vestigde zich met vrouw en vier kinderen, Gradus, Elisabeth, Bijke en Henry John in Pella in Iowa, toen nog nieuwe staat, de meest westelijke van de V.S., die zich zou ontwikkelen tot de grootste maisproducent van het land.

Gradus was 13 jaar, toen hij met zijn ouders in Amerika aankwam. Dat wordt duidelijk uit een paar brieven, die zijn zoon David G. Bentsink vanuit Washington Pella Iowa in 1946 in gebroken Nederlands aan Henk Bentsink in Eibergen schreef. Ze bevatten interessante informatie.

In de eerste laat hij zijn verwanten in Nederland kennis maken met zichzelf en zijn familie. Blijkbaar was er voordien geen enkel contact met de familie in Eibergen geweest. En van Nederland wist hij helemaal niets. Maar de taal kende hij nog enigszins, zoals uit de brieven blijkt. Hier volgt de eerste:

Mijn vader
Gradus Bensink

opgegruit in den omgeving van Pella. Hij is in het huwelijk getreden met mijn moeder Dena Boogaard. In dit huwelijk zijn der vijf kinderen geboren*

Lizzy,	*Arie G,*	*Henry G,*	*David G,*	*en William G,*
mijn zuster	*(mijn broer)*	*(mijn broer)*	*(de schriver)*	*(mijn broer)*

Mijn vader en mijn moeder leven niet meer. Mijn zuster en drie broers de leven nog en binnen allen goode gezond. Ik heb u address gekregen door en George Bensink van Corry. P.A.

Ik het noit gehoort van Bensinks in Holland. Daarom docht ik moest ik is an u schriven. Der wont hier tien Bensinks in de omgeving van Pella. Ik werk in de Pella Rolscreenfabriek. Mogelik heb u daar wel is van gehort. Het weer is hier nogal moi vandaag. Heb u nog veel geleden van den oorlog. Ik moet endigde. Neemt het slechte schriven niet kwaalike waant ik heb noit geen Hollandse schooling gehaat.

David. G. Bensink
1010 Washington Pella Iowa, United States of America.

N.B. De jongens hadden als tweede naam alle vier de naam Gradus

Uit een tweede brief blijkt, dat zijn vader Gradus (1858 - 1942) op 13-jarige leeftijd naar Amerika kwam. Grootvader Hendrik Bentsink was dus al in 1871 geëmigreerd. Een brief van 4 juli 1946 van David G. was een antwoord op een brief van Henk Bentsink van de Meeldijk uit Eibergen. De brief bevat gevarieerd nieuws uit Pella, Iowa:

"Ik heb u brief ontvangen en ik heb alles goed kenen lezen en goed kenen begriepen. Ik ben blij dat yi (you=jij) door den oorlog gekomen ben en dat zij allen het leven behouden heben. der zijn hier uit Pella en omgeving zeven jonge jongens naar den oorlog gegaan de niet levend weer teruggekomen benen. Der zijn hier in Pella ok jongens de teruggekomen benen. Drie waren in de gevangenis gewees in Duitsche laand. Der zijn ok jongens uit Pella gegaan naar den oorlog tegen Japan. De zijn ok teruggekomen."

Hij vervolgt dan zijn brief over oogstperikelen en hoge prijzen en schaarste aan kleren en hulp aan Holland.
Dan komt er nieuws over hun welvaren daar in Washington Pellah.
"Ik ben 55 Yaaren oud. Ik ben niet getrouwd ik ben hier bij mijn zuster tehuis in Pella. (Die was wel getrouwd en had dus haar broer bij zich in. Inwonende broers kende men dus in 1946 in Iowa ook nog. EHW).

Ik heb drie broers de allen op de boerderij woonen, een van mijn broers woont op een boerderij van 375 akkers (= acres, een acre = 4000m2), een woont op een boerderij van 200 akkers land en een op een boerderij van 120 akkers. Zij benen allen getrouwd en woonen in den omgeving van Pella."
Dat waren dus bedrijven van resp. 150 ha, 80 ha en 48 ha.
Hijzelf was vrijgezel en had geen boerderij, hij werkte in een fabriek van rolluiken.
De brief eindigt met een paar vragen:

"Is het waar, dat de Duitschers voordat zij den oorlog opgegeven hebben, dat zij groote daam verneelt hebben en alles onder water hebben laaten loopen, is het waar, dat zij duisende van jooden vermoord hebben, is het waar dat zij menschen van honger dood hebben laten gaan in den gevangenis?"

Tenslotte een brief uit 1947 van dezelfde David G.Bentsink met o.a. informatie over de honderdjarige herdenking van de landverhuizing van 1847.

Pella Iowa maart 17. 1947

Geliefde vriend Bentsink. U brief ontvangen en gelezen en ik heb alles kennen begripen, wat u geschreven het. Wij zijn hier nog gezond, ik ben nog in het Pella

Rolscreen Fabriek ant werk. Der worden hier bij dusenden raamden gemaakt maar it is hier een toer om droog hout te krijgen om ze van te maaken. de raamden worden zowaat over de hele wereld heen gestuurd. mogelik hebben yu (you = jullie) ok wel een deel ontvangen.
Wij kunnen alles hier nog all krigen in den winkel maar it is verschrikelik duur het vette vee is hier 30 cts het pond (Amerikaanse cent= 21/2 cent) varken zijn ok van 25 tot 30 cts het pond dan ken yu wel begripen wat yu krigt voor 50 cts als yu naar de slachterij gaat om wat te koopen, boter is hier 90 cts het pond, schoenen zijn hier van 2 tot 3 dollar het paar duurder geworden, alles is duurder geworden en oom van mij, Henry Bensink is hier twee weeken geleden overleden in den ouderdom van 72 jaren hij was al twee jaar slecht gezond geweest.

De menschen hier in Pella hebben bij de duizenden tulpen geplant, de tulpenbulbs (bollen EHW) been (zijn) allen van Holland gekommen it zal wel moie liken als de allen in de bloei bennen. Dit hebben zij gedaan omdat het honderd jaren verleden is dat Pella gesticht is, zij bennen ok van plan om een grote feest te hebben het is honderd jaren verleden toen Dominie Henry Scholte met zijn imigranten hier angeland bennen van Holland. Toen was hier niets als wilde prairie en boschland maar in honderd jaren ken der heel wat veranderen.
.....
De Dutschers hebben toch wat verneild (vernield) ik ben blij dat zij den overhandt niet gekregen hebben want daan hat it er niet best uitgezien voor ons. Het is maar goed dat de voorgangers Goering en Hitler der niet meer bennen.

Tot zover de brieven van David G. Bentsink uit Pella, die zijn familie in Nederland had ontdekt en haar op deze manier weer wat bijpraatte.
Dat deze David in 1946 nog Nederlands kon schrijven, zij het gebrekkig, is een bewijs, dat de oorspronkelijke emigranten zo ongeveer twee generaties lang thuis de moedertaal gebruikten. Kleinzoon David had nog het "voordeel", dat zijn vader al dertien jaar was, toen die in Amerika aankwam en dus als kind Nederlands had gesproken.

Bentsinks ontdekken elkaar
De Bentsinks vormen een wijdvertakte familie, zowel in de Achterhoek als in Amerika. Uit een brief van George, een zoon van Gradus uit Pennsylvania, blijkt, dat hij pas in 1946 van familie in Eibergen of Aalten vernam, dat er in Pella Iowa ook Bentsinks woonden. (die zich overigens "Bensink" schreven). De Bentsinks uit Pennsylvania en Iowa wonen 800 mijl (± 1200 km) van elkaar vandaan. Dat David G. Bensink in Iowa in 1946 nog niets van andere geëmigreerde Bentsinks wist, is vrij logisch, immers zijn grootouders waren al in 1871 geëmigreerd, bijna twintig jaar eerder dan die van de Plonder uit Eibergen.

Op zoek naar roots

Uit de brief van David G. Bentsink uit 1946 blijkt, hoe lang mensen onwetend kunnen zijn van hun 'wortels'. Hij was toen 55 jaar en ontdekte pas door een brief van George Bentsink uit Pennsylvania, dat er nog meer Bentsinks in de V.S. woonden, zij het 800 mijl van hem vandaan.

Het lijkt erop, dat na de Tweede Wereldoorlog diverse emigrantenfamilies zich opnieuw bewust werden van hun Europese 'wortels'.

Er waren toen en nog jaren na 1945 veel Amerikaanse jongens als soldaat in Europa gelegerd, zoals ook Erwin Bentsink, een kleinzoon van Christoffel uit Clymer (NY), die vanuit zijn legerplaats bij Trier een bezoek aan Rekken bracht en stenen meenam naar zijn vaderland.

Ook de zoon van Grace Smith, de kleindochter van Gesina Bentsink uit Florida, was tijdens de oorlog in militaire dienst geweest. Hij had in Antwerpen gelegen en was gelukkig behouden thuisgekomen, schreef zijn moeder in 1948.

Contacten

Het is sindsdien in de diverse families niet bij correspondentie gebleven.

De populariteit van de luchtvaart vergrootte de reismogelijkheden sinds 1950 zodanig, dat men elkaar ging opzoeken.

Delaine Watterson uit Kentwood maakte in 1974 haar eerste reis naar Rekken via

Mary Watterson, dochter van Elaine Watterson op de foto met Jan Willem Antvelink uit Rekken.

Duitsland. Daarna kwam ze, samen met haar kinderen, in 1981 en 1983 en na haar dood in 1998 kwamen haar kinderen nog een keer bij de familie Antvelink met een cadeau als blijvende herinnering aan hun moeder.
Jan Willem Antvelink, die in 1983 met zijn vrouw de reis naar Grand Rapids in Michigan ondernam voor een tegenbezoek aan Elaine Watterson en haar familie, vertelt van de voor hem vreemde gewaarwording, die hij kreeg, toen hij bij Kentwood opeens een naambord "Antvelink" langs de weg zag staan, dat aanduidde, dat daar Antvelinks woonden. De Rekkense naam Antvelink zomaar in het grote Amerika.
Na haar bezoek van 1981 schreef Elaine aan Harry Tjoonk: "Of course, I found the Antvelink's in Rekken in 1981 and now feel they are my family".
Het bezoek aan de Antvelinks in Rekken had haar pas echt het gevoel gegeven familie te zijn geworden. En daar lijkt veel van waar, gezien haar herhaalde bezoeken. Als men de enthousiaste brieven van Elaine Watterson leest, krijgt men de indruk, dat ze met naaste verwanten omging en niet met verre achterneven en nichten. En iets van dat familiegevoel lijkt ook bezit genomen te hebben van haar dochter Mary, over wie Jan Willem Antvelink met toegenegenheid spreekt.

september 1999 E.H. Wesselink

Met dank aan J.W. Antvelink, W.Sluiterstraat 6, k 220
en de familie H.Bentsink Meeldijk 3, Eibergen.

Bronnen:

- Gegevens Hagens: Oostgelders Tijdschrift voor Genealogie en Boerderijonderzoek, mei 1999, pag 99.72 en 99.73 archief J.Baake
- Gemeente Eibergen: Lijst van Landverhuizers uit de gemeente Eibergen van 1844-1873.
- Archief gemeente Eibergen: gegevens burgerlijke stand 19e eeuw.
- E.H.Wesselink: Brieven van Landverhuizers
- (Boevink-History): Old Ni-js nr 2,3,4,5
- J.J.M. Olminkhof: Eibergse familienamen in Amerika, Old Ni-js nr. 32
- Wim Kemink: Een dominee die niet mocht preken. Old Ni-js nr 16.
- J.W. Antvelink: Map met familiegegevens.
- H. Bentsink: familie-archief, brieven en gegevens ledenadministratie herv. gemeente Rekken.
- The Reformed Church of Pella 1884 - 1984, Rural Adams, Nebraska

Literatuur

- H.Odink: Uit Volksmond en Kroniek van de Achterhoek, uitg.1965 hoofdstuk 1 en 25.
- G.H.Ligterink: De landverhuizers, Staringinstituut, Doetinchem, 1981
- Henk Krosenbrink: Het beloofde land - Aalten SDO

Oplossing Zoekplaatje Old Ni-js 37

De redactie had het idee, dat het zoekplaatje in ons vorig nummer veel reacties zouden opleveren, maar niets was minder waar. Slechts twee personen reageerden op onze oproep om namen van de wandelaars. Dit waren de heren Wim Wormeester en Bertus Paalman, beiden lid van deze wandelclub.

We gaan terug naar 1938, als een aantal jongeren, zo'n 16 in getal, die zich De Vriendenclub noemt, geregeld samenkomen op de zondagmiddagen op de Jöddenbulten. En op één van deze middagen is één van deze jongeren voor de lol wat aan het marcheren gegaan, waarop wat anderen hem volgden. En zo ontstond deze wandelclub die als naam kreeg "Steeds Voorwaarts". Er werd de hulp van Johan Roes ingeroepen om het geheel een officiële status te geven.
Men trok vanaf 1939 de hele Achterhoek en Twente door om deel te nemen aan diverse wandeltochten. De wandelclub in Winterswijk heette "De Hazewind" en die in Zutphen "Altijd Fit". Maar Bertus Paalman weet zich ook nog te herinneren, dat hij ook aan wandeltochten in Borne en Doetinchem heeft meegedaan. De foto is gemaakt op 25 augustus 1940, maar niet in Eibergen.

De rij rechts: Tamboer Henny Veldink, Henk Nijkamp, Freek Boesveld, Riek Landewers en Jan Maas. De marsleider is Bertus Paalman.
De middelste rij: Jo Gesink, Jo te Biesebeek, Wilmien Boesveld en Gerrit Floor.
De rij links: Wim Pelle, Gerrit Simmelink, Arnold Wonnink, Gerrie Paalman, Janna Izaks en Wim Wormeester.

Johan Baake

Ons Zoekplaatje

De opname van bovenstaande gezelschap is van na de oorlog. Een groep van zo'n 34 personen, keurig in het gelid voor de fotograaf, misschien wel bij een jaarlijks uitstapje gemaakt. Wie zal het zeggen? Ook voor deze foto vragen wij de hulp van onze lezers.

- Wie staan er op deze foto?
- Wanneer en waar is deze foto gemaakt?
- En om welk gezelschap gaat het hier?

Reacties, graag schriftelijk, zijn van harte welkom bij:
Joh. Baake. Nieuwenhuizenstraat 5, 7161 VB Neede.
tel.0545 - 294001

Een millenniumprobleem of de teloorgang van het historisch tijdsbesef

Het zal in het jaar 1999 voor het eerst in de geschiedenis zijn dat, als de dag van de 31e december eindigt, er een eeuw eindigt die slechts 99 jaren heeft geteld. Immers, op 1 januari 2000 begint een nieuw millennium en dus ook een nieuwe eeuw. Of toch niet?

Vroeger begon een nieuwe eeuw op de 1e januari van het jaar 01. Er werd niet over gediscussieerd, het was een vaststaand feit. Een eeuw geleden was er geen probleem met de eeuwwisseling. De overgang van het jaar 1899 naar het jaar 1900 was een gewone jaarwisseling. In 1901 was er het besef dat men in een andere, nieuwe, eeuw leefde. Enkele regionale voorbeelden kunnen deze stelling wellicht verduidelijken.

In de *Lochemsche Courant* van januari 1901 zijn verschillende berichten te lezen over de nieuwe eeuw[1]. Overigens verschenen een serie artikelen in het *Bijvoegsel* van de *Lochemse Courant* van december 1900 onder de titel "Bij het Einde eener Eeuw. Een terugblik". In de krant van 2 januari 1901 was de volgende "heilwensch" van een Lochemse middenstander te lezen:

"H is de Heilwensch, dien Hebe u biedt,
E is de Eeuw, bij wier aanvang 't geschiedt,
B is de Bestelling, die zij gaarne ontvangt,
E haar Essences, die gij stellig verlangt".

In die zelfde krant van 2 januari 1901 kon men het volgende redactionele bericht lezen:

En onder de kop *Beschaving* blikte de redactie in de krant van woensdag 2 januari 1901 nog eens terug, maar ook vooruit:
"(...) De negentiende eeuw, de eeuw der beschaving en verlichting, is thans voorbij en we kunnen zonder veel hartzeer afscheid van haar nemen. (...) Zal de twintigste eeuw daarin verandering brengen? Er zijn teekenen, die ons daarop hoop geven. Het 'daghet' een weinig, maar het licht is nog niet veel meer dan een schemering. (...)". Het is maar goed dat we niet alles van tevoren weten.

De krant van 5 januari 1901 meldde in de rubriek *Plaatselijke berichten*:
"Welk een omkeer! Scheen het oude jaar afscheid van ons te zullen nemen in mist en regen, op het laatste oogenblik bedacht het zich nog.

De stervende eeuw bedekte in haar laatste levensuren de aarde met een wit sneeuwkleed, aldus zichzelf eene lijkwade wevende, waarover op den morgen van den eersten januari een vinnige Oostenwind waaide, zodat we onverwacht echten winter hebben".
Dat waren nog eens weeroverzichten!
Een eeuw eerder, op 1 januari 1801, vinden we de volgende aantekening van de pastoor van het nog Kleefse Duiven in het overlijdensboek[2]:

"1801, den 1sten januarii, en eersten dag dezer nieuwe eeuw, heb ik, volgens de nieuwe ordonnantie van onzen genadigsten koning [van Pruissen] de tabellen ingediend".

Zich kennelijk zeer bewust van de historische datum, maakte de pastoor de aantekening over de aanvang van de 19e eeuw.

Als we deze lijn doortrekken, dan vangen de nieuwe eeuw en het nieuwe millennium aan op 1 januari 2001. Wilt u dus zo vriendelijk zijn uw millenniumfeest nog een jaar uit te stellen? (Geldt nota bene ook voor het Vaticaan, dat het jaar 2000 heeft uitgeroepen tot Heilig Jaar). En als we dat doen dan heeft de twintigste eeuw, die zal eindigen op 31 december 2000, inderdaad de volle honderd jaar uitgediend.

Waarom is de hierboven gestelde eeuwwisseling mijns inziens de juiste?
Zoals (nog) bekend mag worden verondersteld, is onze jaartelling de christelijke. Deze telt de jaren vanaf de geboorte van Jezus Christus[3]. Het jaar 1 van de christelijke jaartelling is het eerste jaar ná dat van de geboorte van Christus. Dat was niet een jaar "0", maar het jaar –1 vóór Christus. Bij de invoering van de jaartelling, in de 6e eeuw in Rome, kende men geen cijfer toe aan het geboortejaar van Christus. De late invoering van de jaartelling werd veroorzaakt door een verschil in de berekening van de Paasdatum. Dionysius Exiguus, een in Rome wonende abt van Oosterse origine, deed een poging om eenheid te brengen in de berekening. Daarom stelde hij in 526 een paastabel op, waarin hij voor een tijdperk, beginnend met het jaar 532, de Paasdatum berekende. Bij die tabel voegde hij een telling van de jaren berekend vanaf de geboorte van Jezus Christus. Waarschijnlijk heeft hij zich daarbij vergist, en had hij het geboortejaar van Christus zes jaar eerder moeten plaatsen (waar maken we ons dan nu nog druk om?). Dit probleem kunnen we hier verder laten rusten. Wat wel een probleem is, en dat ons nu parten speelt, is het getal of eenheid "0".
In de historische chronologie begon de jaartelling begon met het jaar 1. Er was geen jaar 0. Het wordt voorafgegaan door het jaar 1 vóór Christus (–1): het geboortejaar van Jezus Christus. Hij kan dus nooit in het jaar nul geboren zijn.

In een tijdbalk, ziet er die voorstelling als volgt uit:

Het gevolg hiervan is, dat wanneer we de duur tussen twee gegevens moeten berekenen, waarvan het ene van vóór, en het andere van na onze jaartelling gedateerd is, er rekening gehouden moeten worden met het ontbreken van een cijfer voor het geboortejaar van Christus zelf (= het jaar –1 voor Christus; niet jaar jaar "0"!). Er moet dus een eenheid worden afgetrokken.
Een voorbeeld: De Vesuvius verwoestte Pompeii op 24 augustus van het jaar 79 ná Christus. Wanneer nu beweerd zou worden dat dit moest zijn op 24 augustus van het jaar 79 vóór Christus, kan men zich afvragen, hoeveel jaar zich deze persoon vergist. Het antwoord moet dan luiden: 2 x 79 jaar - 1 jaar = 157 jaar. Want dat ene jaar van de geboorte van Christus moet er afgetrokken worden: dat was immers in het jaar –1 vóór Christus.

In de achttiende eeuw hebben sterrenkundigen een cijfer aan het jaar van de geboorte van Jezus Christus gegeven, en het tussen het jaar 1 vóór Christus en het jaar 1 na Christus als het jaar 0 ingevoerd. Onze jaartelling is dus historisch bepaald, staat los van de astronomische.
Wellicht kan een vergelijking met de telling van de dagen, de weken en de maanden wat meer duidelijkheid brengen: er is geen nulde dag en ook geen nulde maand. De week begint met dag 1 en eindigt met dag 7. Voor de telling van de maanden geldt hetzelfde: na de twaalfde volgt weer de eerste [de dertiende maand heeft een geheel andere oorsprong].
Daarom eindigen het tweede millennium en de twintigste eeuw op 31 december 2000 en beginnen de 21^{e} eeuw en het derde millennium pas op 1 januari 2001.
Onze jaartelling vraagt dus een historische benadering. Hetzelfde geldt voor het bovengenoemde millenniumprobleem.

Om het aanschouwelijk te maken volgt een opsomming van de duur van de bijna afgelopen 20 eeuwen.

1^{e} eeuw	1-1-1	-	31-12-100
2^{e} eeuw	1-1-101	-	31-12-200
3^{e} eeuw	1-1-201	-	31-12-300
4^{e} eeuw	1-1-301	-	31-12-400
5^{e} eeuw	1-1-401	-	31-12-500
6^{e} eeuw	1-1-501	-	31-12-600

7e eeuw	1-1-601	-	31-12-700
8e eeuw	1-1-701	-	31-12-800
9e eeuw	1-1-801	-	31-12-900
10e eeuw	1-1-901	-	31-12-1000
11e eeuw	1-1-1001	-	31-12-1100
enz.			
17e eeuw	1-1-1601	-	31-12-1700
18e eeuw	1-1-1701	-	31-12-1800
19e eeuw	1-1-1801 [de pastoor van Duiven]	-	31-12-1900
20e eeuw	1-1-1901 [de *Lochemse Courant*]	-	31-12-2000
21e eeuw	1-1-2001	-	31-12-2100

Millennia:

1e millennium:	1-1-1	-	31-12-1000
2e millennium:	1-1-1001	-	31-12-2000
3e millennium:	1-1-2001	-	31-12-3000

Het mag duidelijk zijn: de 1e dag, de 1e eeuw en het 1e millennium zijn begonnen op 1-1-1. En dus zullen de 20e eeuw en het tweede millennium pas eindigen als de dag van 31 december 2000 voltooid is.
De "fout" in het denken is ontstaan door het - achteraf - invoegen van een jaar "nul". Wie die lijn doortrekt, vindt dat het eeuw en het millennium op 31 december 1999 eindigen. Maar nogmaals: een jaar "nul" heeft in historische zin nooit bestaan. Sterker nog, het getal "nul" (uit het latijn "nulles" = geen), was niet bekend bij de Romeinen en is in het Westen pas in de twaalfde eeuw ingevoerd. Dus ook de brave abt Dionysius Exiguus kan het niet gekend hebben, met als uiterste consequentie, dat de eeuw- en millenniumwisseling een jaar later zullen plaatsvinden.

Eibergen, *op de avond van Maria Hemelvaart* MCMXCIX
Bennie te Vaarwerk.

[1] Gemeentearchief Lochem (GALo), *Lochemsche Courant*, 15-12-1900, 2-1-1901 en 5-1-1901.

[2] Rijksarchief in Gelderland (RAGe), *DTB Duiven*, inv.nr. 554. Met dank aan mevr. Harmsen te Neede.

[3] Geraadpleegde literatuur: I. Strubbe en L. Voet, *Chronologie van de Middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden* (Brussel, 1991, herdruk van uitgave 1960); Hermann Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* (13e druk, Hannover, 1991); *De Volkskrant*, 6-7-1996; *NRC*, 17-10-1998; *Gelders Dagblad*, 19-6-1999.

Beschrijving van "Die Berkel" anno 1592

Van ons lid, Harry Tjoonk ontvingen we onderstaande transcriptie van een archiefstuk over onderhoud en verbetering van de Berkel in 1598 ten behoeve van de scheepvaart. Hij vond het artikel in het Oostgelders Tijdschrift voor Genealogie en Boerderijonderzoek van februari 1998. Het was ingezonden door mevr. G.E. Brederode uit Apeldoorn.

Het is een interessant artikel, omdat het laat zien, dat er al in 1592, dus vroeg in de tachtigjarige oorlog een soort van waterschap bestond, dat het beheer voerde over dit riviertje en de scheepvaart erop. Dat beheer hield toen ook al in de zorg voor de kaden en de bruggen.

Er komen nogal wat vreemde woorden in voor, die het stuk moeilijk te begrijpen maken.
Daarom hebben we onder de alinea's een woordverklaring toegevoegd en tenslotte hebben we een transcriptie in modern Nederlands toegevoegd.

Oude tekening van de loop van de Berkel van Gescher tot Lochem (inlegvel uit: H.Odink "Kroniek van de Achterhoek").

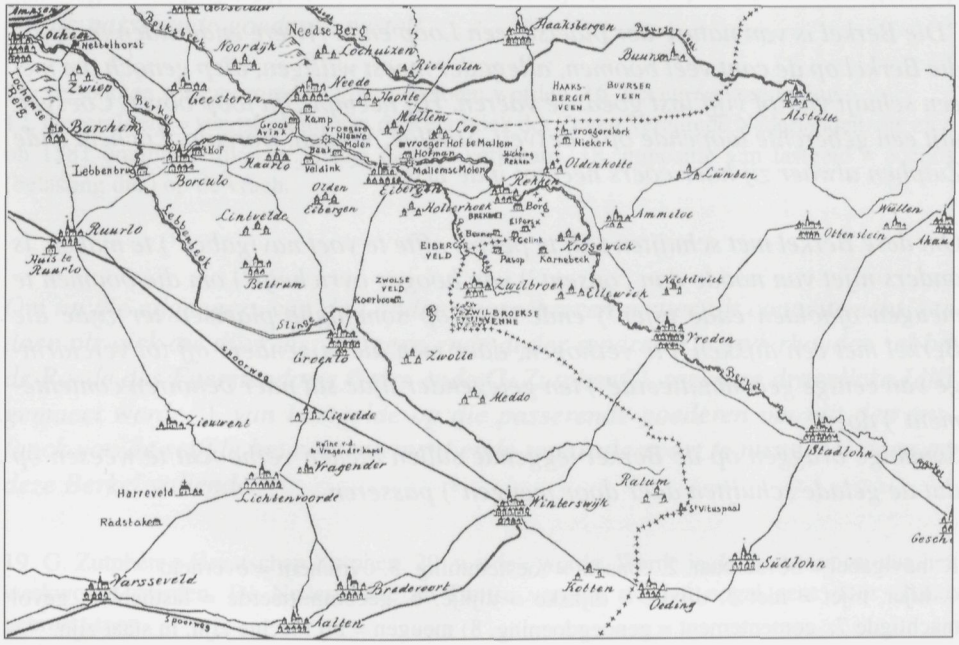

Gezicht op Eibergen met de Berkel.

"Die Berkel is van nature der plaetse, een Loop ende riviere ende staen ter zijde die Berkel op de cant veel boomen, allegader meest willigen, diep genoch om met een schuijt vier of vijff last goeds te vaeren. Hij neempt zijn loop boven Coesvelt uijt een geberchte loopende op Coesvelt, Stadloe, Vreden, Borculo, Lochem ende Zutphen alwaer zij haer coers neempt inde IJsel.

Om dese Berkel met schuijten t sij te peerdt offte te voet navigabel [1]) te maken, is anders nijet van noode dan consent [2]) van hooger ovricheijt [3]) om die boomen te meugen ofholden ende hijer [4]) ende daer op sommighe plaetsen ter zijde die Berkel met een dijxken [5]) te verhogen, daer men die eijgenaers off tot verclaringe van eenige gecommitteerde [6]) ten gelegender tijde sal naer behoiren contentement [7]) doen.
Sommige bruggen op de Berkel leggende sullen dienen verhoocht te weesen op dat de gelade schuijten daer door meugen [8]) passeren.

1. navigabel = bevaarbaar. 2. consent = toestemming. 3. ovricheijt = overheid
4. hijer, nijet = niet 5. dijxke = dijkske = dijkje. 6. gecommitteerde = lasthebber, gevol machtigde 7. contentement = genoegdoening. 8) meugen = bij machte zijn, in staat zijn.

Ende overmits dese vaert meest strekkende is tot prouffijt van de Munstersche ende ander daer omtrent leggende neutrale plaetsen. Sullen bij de selffde aen de sijde van de viant[9]) geprocureert worden. Sauvegarde[10]) op dese vaert soeveel die goederen schepen, schippers, wagens, wagenaers ende neutrale cooplieden betrefft ende de selffde nijet[4]) te meugen beschadighen, soe wel die goederen inden Landen commende[11]) als daer uijt varende. Gelijke Sauvegarde sullen belijeven te accorderen[12]) die Heeren Staten Generael ende zijne Excellentie.[13]) Sullen oick voirt twe verlaten[14]) moeten gemaect worden voor t eerste een tot Zutphen, ende ander tot Lochem.

9. viant = vijand. Het was in 1592 de tijd van de tachtigjarige oorlog. Gelre was in oorlog met Munster; aen die sijde van de viant geprocureert worden = aan de zijde van de vijand = aan de Munsterse kant van de grens; geprocureert worden = (rechtens) beheerd worden.
10. Sauvegarde = bescherming. 11. inden Lande commende = het land binnenkomende (import). 12. belijeven te accorderen = believen overeen te komen. 13. Excellentie. Waarschijnlijk de hertog van Gelre, dat Fuerstendom = vorstendom wordt genoemd. 14. twe verlaten = twee schutsluizen.

Ende alsoe ettelick penningen om dese Berkel bequaem te maken, sullen voort 't eersten moeten verschoten wesen[15]). Sal bij de Heeren Staten Generael geaccordeert worden, dat de selffde oncosten sullen meugen weder metter tijt betaelt worden uijt die Licenten[16]) op de Berkel vallende, die dan wederom tot prouffijt van de generaliteijt[17]) gehevet sullen worden uijt seker Impositie van Lastgeldt[18]) op die passerende goederen gestelt.

15. verschoten wesen= moeten voorgeschoten worden. 16. licentie = vergunning.
17. Generaliteijt = staatsbestuur van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, die zich on 1581 onafhankelijk van Spanje hadden verklaard. 18. impositie van lastgeld = accijns (belasting dus) op de vracht.

Om nu die eijgenaers van de Landen voorschreven metter tijt contentement[7]) te doen als oick die dijxkens, Bruggen ende ander reparatie te onderhouden sal bij de Raede des Fuerstendoms Gelre ende G. Zutphen[19]), seeckere dragelicke Lijst gemaect werde[20]), van Lastgelde op die passerende goederen om uijt den ontfanck van de selffde het contentement ende reparatie voort te meugen[8]) doen op deze Berkel vallende."

19. G. Zutphen = Graafschap Zutphen. 20. werde= worde. Werde is de Duitse vorm van het werkwoord worden. De Nederlandse en Duitse vormen werden nogal eens door elkaar gebruikt toen.

In hedendaags Nederlands:
De Berkel is van nature ter plaatse een loop en rivier en ter zijde van de Berkel staan op de kant veel bomen, altegaar meest wilgen. Hij is diep genoeg om met een schuit van vier of vijf last goed te varen. (Hoeveel zo'n last van vijf goed is, is ons niet bekend).
Hij neemt zijn loop boven Coesfeld uit een gebergte lopende op Coesfeld, Stadtlo, Vreden, Borculo, Lochem en Zutphen, alwaar zij haar koers neemt in de IJsel. (Eibergen wordt niet genoemd, is dus van weinig belang)

Om deze Berkel, met schuiten, hetzij te peerd of te voet navigabel te maken, (bedoeld zijn dus trekschuiten, getrokken door paarden of mensen, red), is anders niet van node dan toestemming van hoge overheid om die bomen te mogen omhakken en hier en daar op sommige plaatsen ter zijde de Berkel met een dijkje te verhogen, waarover men de eigenaars of bij verklaring van een gevolmachtigde te gelegener tijd naar behoren tevreden moet stellen. Sommige bruggen over de Berkel liggende moeten verhoogd worden, opdat de geladen schuiten daaronder door kunnen passeren.

En daar deze vaart meest tot profijt strekt van de Munsterse en andere daar in de omgeving liggende neutrale plaatsen, zullen deze aan de zijde van de vijand rechtens in beheer gegeven worden evenals bescherming op deze vaart, voor wat betreft de goederen, schepen, schippers, wagenaars en neutrale kooplieden en deze niet te mogen beschadigen, zowel de goederen, die het land in komen als die het land uitvaren. Gelijke bescherming gelieven overeen te komen de Heren Staten Generaal en Zijne Excellentie. Verder zullen ook twee verlaten gemaakt moeten worden, voor 't eerste een te Zutphen en de ander te Lochem.

En omdat de penningen om deze Berkel bekwaam te maken, vooreerst voorgeschoten moeten worden, zal bij de Heren Staten Generaal overeengekomen worden, dat deze onkosten mettertijd betaald mogen worden uit de vergunningen op de Berkelvaart die dan wederom ten profijte van de generaliteit geheven zullen worden uit vastgestelde accijnzen op de vracht van passerende goederen.

Om nu de eigenaars van de genoemde landen mettertijd financiële genoegdoening te kunnen doen en ook de dijken, bruggen te kunnen onderhouden en reparaties te doen, zal bij de raad van het vorstendom Gelre en de graafschap Zutphen een zekere dragelijke lijst gemaakt worden van vrachtgelden op de passerende goederen om uit de ontvangst daarvan bij voortduring de verplichte betaling en de reparaties te kunnen doen ten behoeve van deze Berkel.

Met dank aan Harry Tjoonk. Redactie Old Ni-js

Eibergse Sagen en Legendes

We plaatsen hierbij een tweetal ons toegezonden volksverhalen, die je zou kunnen benoemen als "sage" of "legende".

Legende over Nest van Raven

Van de heer A.A.C.Hoeks van het Reijrink te Zwolle ontvingen wij onderstaande legende, een vrije weergave van een relaas van wethouder G.J.S. Smit van Eibergen, zoals het in het ons overhandigde stuk wordt genoemd.

Heel Zwolle kent de legende van het ravennest bij Reirink, zo dacht wethouder G.J.S. Smit van Eibergen.
Een knecht zou hier laat in de herfst een ravennest hebben gevonden met vijf eieren erin, hoog in de eikenboom ongeveer op de plaats, waar nu het kruisbeeld staat in Zwolle.

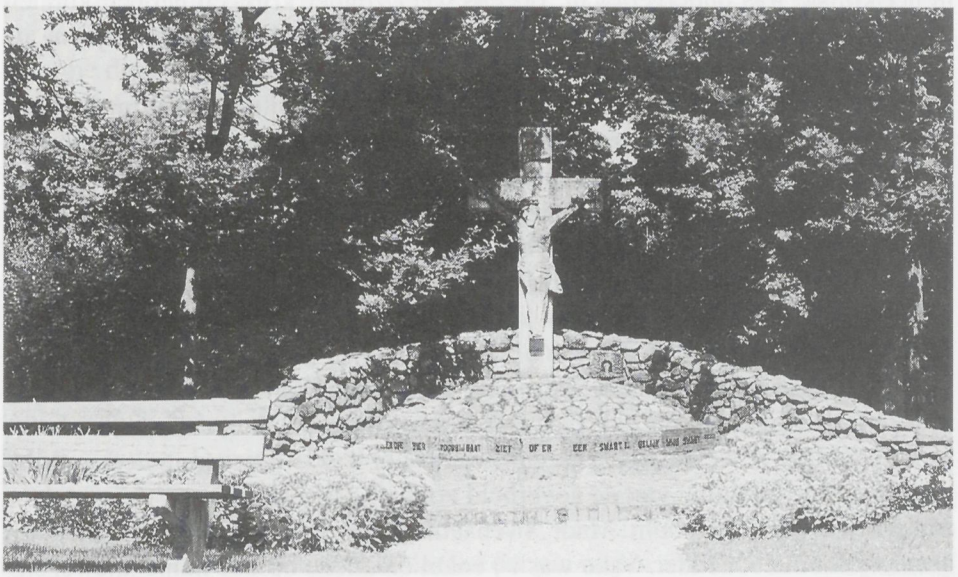

Het kruisbeeld bij Reirink, Zwolle

De knecht voorspelde de boer, dat nog voor kerstmis jongen uit de eieren zouden komen. De boer hechtte kennelijk weinig waarde aan deze bewering en sloot een weddenschap af om zijn beste koe. De knecht zette daar zijn loon tegenover.
Uiteindelijk bleek de boer toch niet zo zeker van zijn gelijk en hij stuurde op een dag de knecht voor een boodschap naar Grolle. Van de afwezigheid van de

knecht maakte de boer gebruik door de eieren uit te halen en te koken. Daarna legde hij ze weer keurig op hun plaatsje boven in de boom. Met kerstmis klom de knecht 's morgens in de boom om te zien, of er in het nest jonge vogels zaten. Die waren er niet en ook geen eieren. Wat er wel in lag, was een kruisje.
"Er is een wonder gebeurd", zo riep hij de boer toe, die meteen in elkaar zakte, omdat hij voelde, iets verkeerds te hebben gedaan.
De oude Dorus Vruchtman, voor de burgerlijke stand G.J.A. Groot Zevert, en net als wethouder Smit een bekende inwoner van Beltrum, die bij het vertellen van bovenstaand verhaal de pet wat scheef op zijn hoofd draagt en met zijn ogen als het ware probeert aan te geven, dat het allemaal wel erg spannend was, weet aan dit verhaal nog toe te voegen, dat het nest later achter het altaar heeft gestaan in een kerk in het Duitse Xanten.
Hier zou zijn schoonmoeder het hebben gezien. Door een bombardement in de oorlog zou het zoek zijn geraakt. Wat er met het kruisje is gebeurd, weet de man niet.
Volgens wethouder Smit zou een manke vrouw, die op de kist ging zitten waarin het kruisje was ondergebracht, opeens weer zonder krukken hebben kunnen lopen. Hij houdt het er overigens op, dat het verhaal een legende zal blijven.

Het tweede verhaal werd ons aangereikt door verteller bij uitstek, Wim Kemink en is (hoe kan het anders?) in het dialect geschreven. Gezien het feit, dat we dit verhaal ook reeds lazen vanuit een andere situatie en een andere lokatie, draagt het alle kenmerken van volksverhalen, die immers aan plaats en tijd worden aangepast, zoals o.a. ook voorkomt in het verhaal "t Duveltjen" uit "Middewinteraovendvetelsels oet den Achterhook" van Hendrik Odink.

Beesebekke redt oew

In dee goeie olde tied gebuurn der völle narigheid. Hulpverlenende instanties, zoas wi-j dee tegenswoordig kent, wazzen der kwelke. Behalve dan de karkelijke hulpe. Maor ik wet neet, of dat völle um 't lief hadde. Dat nump neet vot, dat völle soorten van hulpe van de aoverheid zoas wi-j dee now kent, 't eerste duur de karken openommen bunt. Maor 't venaamste was vrogger de naoberhulpe. As boer koj daor neet zonder. Vake was i-j enkel en allene op dee hulpe anewezen. Bi-j zeekte, 'n starfgeval, brand of ne kraom, de hulpe mos oet de naoberberschop kommen. Want rekkent der wal op, der kon oew van alles aoverkommen, zoas oet 't volgende verhaal blik.
En oet dee tied kump ok 't gezegde: "Beesebekke, redt oew."
't Is een gezegde, da'j in disse contreie nog wal es ne enkele kere heurt. 't Wodden ebroekt, wanneer i-j eemes neet konnen of wollen helpen, al is dit old-Eibargse gezegde noo in 't vegettebook ekommen.
Boer Beesebekke wonnen op 't Loo in de buurte van 't Knollenbrook. 't Hoes

ston op ne stae kort an de bekke waor 't de winterdag nog wal es blank kwam te staon. Bi-j ne raegenzet kwam 't water oet de Pruusse, dat hoger lae, oonze land binnen lopen. En water leep ok vrogger al geerne van baoven naor ondern.
Zo kon 't gebuurn, dat op ne morgen, too Beesebekke opston, hee in 't water trad. Ziene klompe dreven vuur de beddestae. De oldern onder oons leu, ok in 't dorp, hebt 't nog wal met'emaakt en wet donders good, wat ne grote narigheid dat met zich metbroch: de kelders vol water. Water, dat zich vermengd had met de huuskesputte. En a'j dan samtiedelijks 't water oet 't hoes weer kwiet wazzen, dan zat i-j met den drek en de stinkeri-je en kon 't nog heel lange duurn vuurda'j 't weer een betjen dreuge en bewoonbaor hadden. Narigheid, grote narigheid. En dan mos i-j oew maor zeen te redden.

Maor kom, ik wol oew veteln van boer Beesebekke, den, hoo den op ne morgen wakker wodden, opston en in 't water trad. En as 't dan ok nog midden in 't winter is, dan kö'j oew indenken, dat dat gin aardig opstaon is. Da's wisse.
Hee wis neet, wat hee 't eerste of 't leste mos doon. Eers maor naor de delle. Dee lae een paar handebreed leeger as de kökkene. In den potstal, den nog weer leeger lae, stonnen de beeste töt an den boek in 't water. Der zat niks anders op dan de arme diers maor naor de kökkene te halen en ze daor met völle mosselderi-je an te binden. Net zo slim was 't in 't varkensschot, waor de motte met de kleine keune rond stiepeln. 't Moch nog een merakel heten, dat ter van dat kleine grei niks vezoppen was. Maor ze wazzen wal fenaol veklommerskerd. De olde motte verhuzen naor 't opkamer en de keune gingen in 't bedde dat nog warm was, umdat Beesebekke en de vrouwe der net oetkwammen.

En doo mossen der eers andere pötte bi-j 't vuur kommen, al wis Beesebekke ok neet, hoo hee der zo gauw met an mos. De enige meugelijkheid, dee um aoverbleef, was roopen. Roopen naor de naobers. En daor kreeg hee geheur. "Den pastoor", reep e, "gaot hen en haalt miej de pastoor. Laot den es kommen!"
En zo gebuurn. Den pastoor wodden bod edaone.

Noo wodden der ezeg, dat Beesebekke ziene karkelijke verplichting neet good naokwamp en dat daorumme den pastoor der gin ni-j in an hadde um te kommen. Maor dat kan ok wal leupraot waezen, dat wet ik neet. Maor de pastoor kwam neet, dat is wal zo. Waorumme of hee 't gat vuur den bos trok, is neet bekend. Zeker is, dat den goeien man der ok niks an kon verandern. Wat wal waor is, is dat hee doo dee gedenkweerdige weurde sprok, dee noo nog naoklinkt:

"Beesebekke, redt oew".

Wim Kemink

Scheppels Mankzaod

Aj van de ene plaatse in den Achterhook verhuust naor den andern, heur i-j de luu mangs woorden gebruken, die'j zelf ok kent, maor in een andere betekenis. En zo wordt ow woordenschat net een scheppel mankzaod: 'gemengd zaod'. Mankzaod was niet zuver, 'mankmoos' ok niet,dat was van allerhanden pröttel deur mekare. Van alles wat. A'j zo den Achterhook deurgaot, ontdek i-j, dat ons dialect langzamerhand ok net een scheppel mankzaod is. Hetzelfde woord klinkt neet aoveral hetzelfde, het hef ok nog vake een anderen betekenis.
Disse keer wil ik 't es hebben aover een stuk of wat van die woorde (weurde heur i-j ok mangs). En now he'k metene zo'n woord bi-j de kop:

Mangs en manges

Dit woord hef in 't westen en midden van den Achterhoek een ander betekenis as in Eibergen.
Het woord 'mangs' betekent in Eibergen meestentieds 'soms'.'Mangs wa en mangs neet': 'soms wel en soms niet'. Zo schreef Gerrit Odink in zien gedicht aover Eibarge:

'Zee dan ok de Mallemse mölle
En gunter wied 't Karkloo
Met dee mooie duustere paekes
Mangs wa los, mor ok wa too'

Hier betekent 'mangs' dus 'soms', 'dan weer wel en dan weer niet'.

Oud Kerkloo: "mooie paekes, mangs wa los, mor ok wa too"

Dr. H.L.Blezoen, Twents taalkundige, meent, dat mangs in deze betekenis kump van 'mank'. Zoat 'langs' kump van 'lank', zo kump 'mangs' van 'mank', dat 'gemengd' betekent, is zien mening. Mankzaod is volgens um dan ok 'gemengd zaod'. In de tied van A.C.W. Staring, den dichter van den Wildenborch uut de veurige eeuw, wodden der ezegd: "Daor is wat garste mank" en doormet bedoelen ze, dat ter wat garste deurhen emengd was.

Maor in het midden en westen van den Achterhoek, woorat Zellem, mien geboorteplaatse, onder völt, betekent 't woord 'manges': 'alvaste' of 'ondertussen':
"Gao'j met?"
"Jao, ik komme dalijk, Gaot maor manges." 'Manges' betekent hier dus 'alvaste'.

"Mien duch, i-j konnen manges toch wel kloor waen". Hier betekent 'manges' dus ondertussen.
Ik dachte vrogger, dat dit de enige betekenis van het woord 'manges' was.
Ik leern in Eibergen de andere betekenis: 'soms' pas kennen.
En ik kwam der achter, dat het gebied woor 'manges' ezegd wordt met de betekenis van 'alvaste' völle kleiner is dan het gebied langs de grenze, woor't ze 'mangs' zegt in de betekenis van 'soms'.
Moor, taal is altied in bewaeging. Ben Weeink gif in zien woordenbook " 't Eibargs plat op de riege" veur 'mangs' niet allenig de betekenis van 'soms' maor ok van 'alvast'. De grenzen tussen de verschillende taalgebieden gaot dus geleidelijk an vervagen, dank zij de grotere verplaatsingsmeugelijkheden van de luu van tegenswoordig.

Boeskool en kabbes

In Zellem zeie wi-j tegen witte kool 'kabbes', mor too 'k in Deutekum naor schole ging, heurn ik van jonges uut Aalten en Winterswiek 't woord 'boeskool' veur wittekool. En dat zegt ze in Eibergen ok. Al liekt 't er soms op, dat boeskool wordt verward met boernkool. Mor dat heit in den Achterhook aoveral 'moos'. Zo schrieve wi-j de lange oe-klank um dudelijk onderscheid te maken tussen 'moos'(boerenkool) en 'moes' = 'muis'.

Hoo zol 't now kommen, dat ze in 't midden van den Achterhook 'kabbes' zegt en in 't oosten ' boeskool'?
Dat hef te maken met de afkomst van 'kool', dat een heel old woord is.
Kool is in de oldheid deur de Romienen via Frankriek naor ons land ebrach.
Het woord is ontstaon uut 't Franse 'cabus côle' en dat wodden in middelnederlands kabuuskool. Het betekenen 'sluutkool'. De bla, die as een rozet op de punte van den stengel stonnen, slotten zich geleidelijk töt een cabus (Frans: caboche) = kroppe. Vandoor ok wel de name kabuiskool.

In 't Saksisch wodden cabus uutesprokken as kaboes. En zo kon 't woord boeskool ontstaon.
Moor in andere delen van den Achterhook hebt ze in de loop van de tied de klemtoon van 't woord verlegd. Net as in Engeland. Door nuumt ze witte kool 'cabbage', uut te sprekken as 'kebbitjs' met de klemtoon op de eersten lettergrepe. En zo wodden in' t midden van den Achterhook deur klemtoonverlegging 't woord kaboes töt kabbes. Die verlegging voltrok zich in de loop van de tied spontaan, vake deur slordigheid in de uutspraak.
Klemtoonverandering hef wel vaker een woord veranderd. Zo verandern 'magid' bevobbeld via 'maged' in 'maagd'.
In de Middeleeuwen begon een Nederlands toneelstuk met de regel: "God, die vander magid was geboren".

Wi-j kent ok nog 't sprekwoord: "Iets met kap en kool opvretten". Zol dit een verbastering können waezen van kabuuskool?

Kolen = kaolen
Naost kool als gruunte kenne wi-j 'kool' as brandstof. Mor dat is afkomstig van een heel ander woord.
In 't dialect is dit 'kaol', zoas in 'holtskaol', afkomstig van 't latiense 'carbonium', dat in 't Engels töt 'coal' wodden.

In 't dialect wodden disse twee woorden verschillend uuteprokken en dat is in de spelling bewaard ebleven.
Boeskool, witte kool, boernkool naos holtskaol, eierkaolen enz.
Verkleinwoorden: kool .... keultjes en kaolen ...kääoltjes.
In 't dialect geen verwarring, in 't Nederlands wel! Door heit alles 'kool'
Lao'w dus moor een betjen wies waen met ons dialect.
't Is mangs rieker in vormen dan 't algemeen beschaafd Nederlands.

Dit was 't dan weer. A'j nog es wat tegenkomt an olde gezegden, riemkes, , verhaaltjes, mooi of lelijk, mek niet uut, ik zie wel, of ter wat van te maken is. 't Blif toch maor mankzaod.
Maor ondermanges de meuite weerd!
De complementen allemaole.

E.H.Wesselink. Mien adres: Hondevoort 22, tel. 0545-471866

historische kring · eibergen ·